

AVRUPA İKTİSAT DÜŞÜNÇESİ TARİHİNDE KALVİNİZMİN ÖNEMİ

The importance of the calvinism in the economic thought history of Europe

Doç. Dr. Kürşat Haldun AKALIN*

Özet

Jean Calvin (1509-1564), günlük hayatın bir zorunluluğu olarak meslek kavramından Luther, Zwingli ve diğer Alman veya İsviçreli reformcuya kıyasla çok daha fazla açıklamada bulunmuştur. Ayrıca Calvin, dünyevi işin her türünü övmüş, tüm durumlarda veya her koşulda faizi haklı bulmamış, sadece fakirin zorunlulukları ya da zengininin kazanç takibi arasında ayırım gözettiği yeni ilkesinin uygulamasıyla faiz ödemesine bir sınır getirmiştir. Acil gereksinimleri yüzünden borç alan kimse için faizin sınırlandırılması gerektiğini söylediği ve zorunlulukları dolayısıyla borçlanan fakirden faizin alınmasına izin verilmemesinde ısrar ettiği için, zengin bir kimsenin veya yatırımcının borçlandığı parayla giderek daha fazla zenginleşmesi yüzünden en yüksek faiz oranına dahi yasayla izin verilebileceğini kabul etmiş olması nedeniyle, diğer reformistler arasında Calvin'in müstesna bir konumu vardır. Bu nedenle tüm kalvinistler ortaya çıkışlarının daha birinci asrında, modern kapitalist karakterde oldukça fark edilen, çok sıkı çalışmaya aşırı derecede sempati beslemişler ve mümkün olduğu nispette zengin olmalarını sağlayan diğer yöntemleri de benimsemişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Tefecilik, Çilekeşlik, Kalvinizm, Kapitalizm

Abstract

Jean Calvin (1509-1564) had a more enlightened conception of calling as a necessity of everyday life than Luther, Zwingli and other German or Swiss reformers. Also Calvin commended all kinds of worldly work, justified usury not in all cases or in every circumstance but he limited to pay interest the application of his new principle to distinction of the necessities of the poor or the pursuit of gain of the rich. There are the exceptional situation of Calvin amongst the other reformers, because he said interest should be limited for the urgent need of the borrower or he insisted that should not be

* Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İİBF, haldunakalin@osmaniye.edu.tr

allowed to the necessities of the poor, and because he maintained that the maximum rate of interest may be allowed by law when the rich or investor borrowed the money so as to get richer and richer. So all calvinists in the first century of their existence had very sympathy with work strictly and embrace to the other methods of getting rich as possible that so familiar with modern capitalist character.

Key words: *Usuriousness, Asceticism, Calvinism, Capitalism*

Giriş

Modern Batı kültürünün sosyal ve ekonomik olduğu kadar siyasal ve düşünsel yönleriyle temeli, kalvinizmin yayılmasıyla benimsenmiş ve gelişmiştir. Luther'le başlayan tanrı krallığı ile dünya krallığı ayrımı, Calvin'e gelindiğinde doğal hukukun dünyadaki adaletin yasal kaynağı olarak benimsenmesiyle ifadesini bulmuştur. Böylece hukuksal ve sosyal yapıda kendiliğinden bir rasyonelleşme eğilimi ortaya çıkmış, doğal hukukun eşitliğe dayanan adalet ilkesiyle kalvinist kadercilik öğretisi çok kolay bir şekilde birbiriyle uyum sağlamış, inançlardaki bu köklü değişim mutlak itaate dayanan monarşilerin yıkılmasına yol açmıştır. Bütün insanların günahkar olduğu, günah işlemiş olması yüzünden hiçbir insanın kutsal olmadığı, günahkarlığı yüzünden kendisi kral dahi olsa kimsenin kimseden üstün olmadığı görüşünü beraberinde getiren kalvinist kadercilik, ile, doğal hukukun bütün insanları yasa önünde bir tutan eşitlik ilkesi, kraliyet ailesinin doğuştan gelen bütün üstünlüklerinin geçerliliğini kaybettirmiştir. Zira, hiç bir insanın kendi hür iradesiyle Tanrı katında asla arındırılmayacağını, seçilmişlerden olamayacağını katı kadercilik inancıyla kabul eden kalvinistler; hiç bir kimsenin garanti edemediği ve kesinlikle kimin bu seçilmişler safına katıldığının bilinmediği Tanrı mağfiretinin emarelerine, ancak kişinin kendi gayretiyle veya bireysel başarılarıyla ulaşacaklarına inanmışlardır. Kalvinistlere göre, her insanın dinsel bir mahiyet kazandırdığı dünyevi faaliyetlerinde metodik ve rasyonel çalışma tarzıyla ulaştığı başarı ile tavırlarında tutumluluk ve dürüstlüğü nispetinde ulaşmasında, Tanrı, bütün insanlara eşit şans tanımış ve günahkarlıklarından dolayı hiç bir ayırım yapmadığı gibi, kişinin yazgısındaki seçilmişliğini dünyevi faaliyetindeki başarısında ve yararlılığında aramıştır. Böylece, mesleki başarıyı veya ekonomik kazancı seçilmişliğin tanrısal işareti veya imanın kesin kanıtı olarak algılayan kalvinistin kaderci inancına göre, her insan eşittir ve eşit olduğunu hissederek dünyevi faaliyetlere yöneldiği ölçüde de hürdür. İnsanlar arasındaki eşitliği savunmasıyla, kişinin dünyevi eylemlere yönelmesi ölçüsünde özgürlüğe ulaşacağını müritlerine telkin etmesiyle kalvinizm; insanın, kendi kendisine güven aşlamak suretiyle, rasyonel davranış tarzlarını tüm fiil ve ilişkilerine hakim kılmıştır.

İnsanları günahkârlıkta birbirleriyle eşit kılarak ve her tür ayrıcalığı insanın üzerinden çıkarıp atarak, Batının siyasal yapısında demokrasiye geçişte

önemli bir rol oynamış olan kalvinizm; bireyciliği dinsel ve metafiziksel bir içerikte olduğu kadar rasyonel bir doku altında kendisinde barındırmış olduğundan, insanlar arasındaki bireysel farklılıkları doğal bulmuş ve bu farklılıkları toplumsal gelişmenin dinamiği haline getirmiştir. Sadece kendisi için dua ederek ve yalnızca kendi seçilmişliği sonucuyla ilgilenecek her kalvinist, seçilmişliğini belirleyen dünyevi faaliyetine münzevi yorum katmıştır. Kalvinist seçilmişlik-kadercilik inancıyla, mesleki etkinliğinde kazanç peşinde koşan bireyin hayat tarzı, aynı çilekeş eza tavrıyla ve bir cimriyi kıskandıracak ölçüdeki tutumluluğuyla başarıya-kazanca odaklanmıştır. Kazanacağı her daha fazla parayla veya mesleki yaşamında kat edeceği her başarısıyla, kendisini Tanrıya daha yakın hisseden kalvinistin; seçilmiş olmanın sağladığı iç huzuruyla, çalışma yöntemi daha da katılaşmış, müsamaha kabul etmez bir dakiklik kazanmıştır. İmanlı bir kalvinist kendisine fırsat sunan şu çağrıya¹

¹ “Rasyonel ve sistematik bir tarzdaki kazanç takibi davranışımı, geçici olarak da olsa, çağdaş kapitalizmin ruhunu ifade etmek için kullanırsak; bu, bir taraftan kapitalist teşebbüste en doğru anlamını bulurken, diğer taraftan da, kapitalizmin ruhunu ortaya çıkaran en uygun güdüyü kapsadığı için, tarihsel gerçek itibarıyla zihinsel tavrımızı haklı kılar. Bu bakımdan asketik Protestanlığın yeni bir şey katması gerekmedi. Fakat, Protestan asketiklik bu fikri çok güçlü bir şekilde derinleştirerek, kesin şekilde tek başına tesirliliğini sağlayan gücü de yarattı. İşin, bir meslek olarak kavramsallaştırılması yoluyla psikolojik bir yaptırıma kavuşması; son tahlilde, lütfâ kesin olarak erişilmesinde, mesleğin, en mükemmel ve yegane bir araç olarak kabul edilmesine neden oldu. Her türlü koşul dahilinde, dünyevi görevlerin yerine getirilmesinin, Tanrıyı hoşnut kılan tek yaşama biçimi olduğu tekrar ve tekrar kuvvetle vurgulanmaktadır. Tanrının yegane isteğinin sadece mesleki faaliyet olmasından dolayı, her meşru iş, Tanrı nazaran kesinlikle aynı değere sahiptir. Ahlaki bakımdan dünyevi etkinliğin bu suretle haklı kılınması, reformasyonun, en önemli sonuçlarından birisiydi. Şayet Tanrı, kendi ruhunuza veya bir diğer kimseye zarar vermeksizin, bir başka usulle yasal olarak daha fazla kazanç sağlamanızı mümkün kılan bir yolu gösterdiği halde, siz, Tanrının bu teklifini geri çeviriyorsanız; mesleğin amaçlarından birine apaçık bir şekilde karşı gelmek suretiyle, Tanrının vekili olmayı, Tanrının sunduğu nimetlerini kabul ederek onun isteğine uymayı da, ret ediyorsunuz demektir. Zira, bedensel zevkler ve günahkarlık için değil, sadece Tanrı için zengin olmak gayesiyle çalışmak zorundasınız. Aziz’in hayatı, doğrudan ve tamamıyla doğüstü bir maksada, kurtuluşa yönelik olmasına rağmen, bu sebep dolayısıyla, kesinlikle bu dünyada rasyonelleşmişti ve Tanrının şanını yeryüzünde arttırma, gayesine hizmet etme fikri tamamen kendisine hakim olmuştu. Dinsel anlamda rasyonel bir hayat süren insanın, en seçkin haliyle, sadece ve sadece keşişin olması ve böyle de devam etmesi gerçeği, çok önemli bir konudur. Asketikizm, bireyi daha güçlü olarak kavramakla, en kutsal görevin dünyevi ahlakın üstünlüğünü tam anlamıyla sağlamak olduğuna ikna etmesiyle, kişinin günlük hayatın dışına sürüklenmesine açıkça katkıda bulunur. Öbür dünyanın hatırı için, bu dünyadaki tavrın rasyonelleştirilmesi, asketik Protestanlığın meslek kavramının bir sonucudur. Mesleklerinde gayretli olmayanlar, gerektiğinde Tanrıya ayıracak zamanı da olmayan kimselerdir. Varlıklı olan da, çalışmadan yememelidir. Kişi, Tanrının bir kez yerleştiği yerinde ve mesleğinde kalarak, dünyevi etkinliği, hayatında sebat ettiği bu durumun kabul ettirdiği sınırlar dahilinde olmalıdır. Bu nedenle, Luther için meslek kavramı, geleneksel bir sınırlamada kalmıştır. Oysa, pratikte Tanrı, kendisine yardım eden kimseye, yardım eder. Böylece kalviniste göre, kişi kendi kurtuluşunu kendisi hazırlar veya daha doğru bir deyimle kurtuluşunun bilincini kendisi yaratır. Fakat bu yaratma, seçilmiş veya lanetlenmiş olarak yalnızca hiç kulak asmayan bir Tanrı inancıyla, sistematik bir kendi kendine hakim olma seçeneği ile ayakta kalır. Hayatın

uyar: Şayet Tanrı şimdikinden çok daha fazlasını yasal olarak kazanma yolunu gösterir de kişi bunu reddederek daha az kazanç sunan bir uğraşmayı seçerse, bunun anlamı Tanrının kahyalığını reddetmektir.

Böylece, akılcı bir seçimle risk ortamında kazancı en yükseğe çıkarma anlamındaki rasyonalizmi bütün faaliyetlerine uyarlayan kalvinist, mesleki etkinliği yegane Tanrı yolu haline getirmiş olmasıyla, planladığı ekonomik hedeflere metodik bir tarzda fakat sonsuz bir kâr hırsıyla ulaşmak istemiştir. Max Weber'e göre, kalvinizmdeki meslek kavramı², tanrının kendi şanı için

kutsallaştırılan süreci, bundan dolayı neredeyse ticari bir işletme hüviyetine bürünmüştür. Tanrının bir kimseyi işindeki başarısından dolayı seçerek kutsamasıyla, iş, tek başına asketik bir araç haline gelmiştir. Diğer taraftan, pişmanlığa sebep olan bir yöntemin yaratılmasıyla, ilahi lütfâ nail olmayı bile, kalvinist, gerçekte bireyin rasyonel etkinliğinin bir konusu haline getirmiştir." (Weber 1984; 64-65, 178, 163,118,120-121)

² "İnsanlık, dinsel ve ekonomik etmenlerin birleşmesi suretiyle ortaya çıkmıştır. Protestan çilekeşlik, yaşanan bir ahlak haline gelerek burjuvazinin benimsediği kazanç maksatlı rasyonel ekonomik faaliyeti yaratmış; ruh ile biçimlenmenin birleşmesi için de, nefis, hiç durmaksızın eylemde bulunmaya zorunlu kılınmıştır. Dinsel anlamda rasyonel bir hayat süren insanın, en seçkin haliyle, sadece ve sadece keşifin olması ve böyle de devam etmesi gerçeği, çok önemli bir konudur. Asketikizm, bireyi daha güçlü olarak kavramakla, en kutsal görevin dünyevi ahlakın üstünlüğünü tam anlamıyla sağlamak olduğuna ikna etmesiyle, kişinin günlük hayatın dışına sürüklenmesine açıkça katkıda bulunur. Öbür dünyanın hatırı için, bu dünyadaki tavır rasyonelleştirilmesi, asketik protestanlığın meslek kavramının bir sonucudur. Mesleklerinde gayretli olmayanlar, gerektiğinde Tanrıya ayıracak zamanı da olmayan kimselerdir. Varlıklı olan da, çalışmadan yememelidir. Kişi, Tanrının bir kez yerleştiği yerinde ve mesleğinde kalarak, dünyevi etkinliği, hayatında sebat ettiği bu durumun kabul ettirdiği sınırlar dahilinde olmalıdır. Bu nedenle, Luther için meslek kavramı, geleneksel bir sınırlamada kalmıştır. Oysa, pratikte Tanrı, kendisine yardım eden kimseye, yardım eder. Böylece kalviniste göre, kişi kendi kurtuluşunu kendisi hazırlar veya daha doğru bir deyimle kurtuluşunun bilincini kendisi yaratır. Fakat bu yaratma, seçilmiş veya lanetlenmiş olarak yalvarışa hiç kulak asmayan bir Tanrı inancıyla, sistematik bir kendi kendine hakim olma seçeneği ile ayakta kalır. Hayatın kutsallaştırılan süreci, bundan dolayı neredeyse ticari bir işletme hüviyetine bürünmüştür. Tanrının bir kimseyi işindeki başarısından dolayı seçerek kutsamasıyla, iş, tek başına asketik bir araç haline gelmiştir. Diğer taraftan, pişmanlığa sebep olan bir yöntemin yaratılmasıyla, ilahi lütfâ nail olmayı bile, kalvinist, gerçekte bireyin rasyonel etkinliğinin bir konusu haline getirmiştir. Tembellik veya aylak içinde zamanı boşa harcama, öncelikle ve ilkece, en öldürücü bir günahkarlıktır. İnsanın yaşama süresi; son derece kısa olduğu gibi, kendi seçilmişliğini emin kılması bakımından da çok değerlidir. Hoş sohbetle kurulan toplumsal ilişkiler, boş ve hoş laflar, bolca tüketim üzerine kurulan lüks hayat, altı veya en fazla sekiz saate kadar süren sağlık için gerekli olandan daha fazla süren uyku; zamanın öldürülmesine yol açtığı için, kesin olarak ahlaki bakımdan kınanması zorunlu olan, en önemli konulardır. Bu ifadeler, henüz, 'zaman, paradır' diyen Franklin'in anlayışını içermemiş olsa dahi; ruhani anlamı itibarıyla bu önerme, manevi anlamda kesin olarak doğruluk taşır. Kaybolan her saat, Tanrının şanı uğruna gösterilecek gayretten kişiyi yoksun kıldığı için, zaman, sonsuz bir değere sahiptir. Bundan dolayı da, hiçbir faaliyette bulunmasızın aylıklık halinde tefekküre dalmak, son derece değersiz olduğu gibi; kişinin günlük çalışmasında değerlendireceği fırsatı boşa harcamış olması yüzünden de, açtığın açığa kınanması gereken bir haldir. Atıl bir halde Tanrıyı düşünmek, mesleki faaliyeti kapsamında Tanrı iradesini faal olarak yerine getirmekten çok daha az olarak Tanrıyı hoşnut kılar. Bu nedenle, Baxter'e göre, mesleki faaliyetlerinde gayretli ve çalışkan,

bireysel çalışmayı emretmesi nedeniyle, lutherizmde olduğu gibi kişinin boyun eğip teslim olmak zorunda kaldığı ve bu mesleğinde daima kalarak en iyi şekilde yapmaya mecbur tutulduğu bir görev değildir. Ancak kalvinist meslek kavramında dünyevi çilekeşliğin metodik karakteri üzerinde önemle durulduğu için, takva yolu olarak mesleki çaba, lutherizmde olduğu gibi tanrı tarafından bir kez çizilen ve asla tekrar ele geçmeyen ya da hiç değiştirilemeyen kadere bağımlı kalmak da değildir. Bundan dolayı kalvinist, tanrının sevgi ve dürüstlük isteğine bağlanılması koşuluyla, düşüncesizce olmadığı veya tanrıyı çok daha fazla hoşnut etme gayesini taşıdığı sürece, işinde birkaç mesleği birleştirebildiği veya mesleğini değiştirebildiği gibi daha yüksek sosyal konumlara sıçrama da yapabilir. İşini genişleterek veya daha üst mesleki konumlara geçerek her kalvinist, Tanrının armağanlarını kabul etmekte ve nimetlerini de Tanrı için kullanmaktadır. Böylece Tanrı, her inanandan, en yararlı işte çalışmasını ve en kazançlı hedeflere ulaşmasını istemekte, beden için ve günaha sürüklenmek için değil de Tanrı için zengin olmasını istemektedir.

Reform sayesinde bireyin mesleki faaliyeti içinde Tanrıya yönelmesiyle başlayan fertçilik eğilimi; kişiyi hiç sonu gelmeyen dünyevi çaba içerisine sürüklemekle birlikte, işinde kendisine önceden hedefler belirleyerek bunlara ulaşmada zamanını ve iş gücünü rasyonel ve sistematik olarak kullanma yeteneğine de kavuşturmuştur. Bunlarla birlikte, kalvinist asketikizminden yükselen bireycilik anlayışı, his ve heyecandan uzak kalarak ve sadece Tanrıya güvenerek bütün insani ilişkileri geri plana iten, sadece, kendisinin önceden belirlediği işindeki hedef ile maksatlarla ilgilenen bir kişilik tipi yaratmıştır. Kaderinde iyimser ve rasyonel özelliğe sahip bulunan kalvinist bireycilik, günahkarlığın başının ezilip dünyanın lanetlenilerek kınanmasını da gerektirmekle birlikte, temelde kesin olarak seçilmişlik arzusunu taşımaktadır. Bu maksatla da, Tanrının yeryüzündeki hükümlerinin kurulmasında seçilmişlerin faaliyetlerini esas almaktadır. Bireyin onurunu, sadece Tanrı lütfunun bir ifadesi olarak seçilmişliğin emarelerini taşımasına bağlı olduğu, bu alametleri de ancak işinde münzevi hayatı ve çilekeşliği yaşarken faaliyetlerinde yükselme hırs ile ihtirasını hissetmekle muktedir olacağına inanan kalvinistlerin her biri, zihninde hangi en ileri faaliyette bulunurum da seçilmişlerden olurum

dakik ve dürtüst olmayanlar, fırsat düştükçe kendisinden beklenen bir görev olarak, Tanrıya ayıracak hiç zamanı olmayan kimselerdir. Evlilikteki cinsel ilişkiye bile, yalnızca, Tanrının şanını arttırmak için ve Tanrı tarafından buyrulan bir araç olarak görülerek, üretken olun ve çoğalmı buyruğuna uyularak, izin verilmiştir. Tüm cinsel ayartmalara karşı, dinsel kuşkuları ve ahlaki değersizlikleri yok etmek için verilen reçetede; orta kararda bitkisel diyet, soğuk banyonun yanında mesleğinde sıkı çalışma nasihatı bulunmaktadır. Bunların arasında belki de en önemli olanı, yaşamın kendi içinde bir maksadı olarak çalışmanın Tanrı tarafından buyrulmuş olduğunun kabul edilmesidir. Paul'un, 'çalışmayan bir kimse, yememelidir' sözü, kayıtsız ve şartsız bir şekilde herkes için geçerlidir. Çalışmaya karşı isteksizlik, ruhun günahattan arındırma halindeki yetersizliğin bir işareti olarak görülmektedir." (Weber 1984 ; 154, 158, 159, 85, 115, 124, 71-72, 94-96)

sorusuna bir yanıt aramış, yalnızca kendi kurtuluşuyla ilgilenmiştir. Artık o, yalnızca kendi başarısını düşünen, hiçbir kimseden medet ummayan bir kimse haline gelmiştir. Dilencilik, fakirlik ve hırsızlık; kişinin kendi suçudur. Tanrı katında seçilmişliğin ölçütü, dünyevi faaliyetleri vasıtasıyla Tanrı nimetlerini elde etme gücünü, yani mesleki eylemlerinin niteliği ve başarısı; her kalvinist sadece kendisini düşünerek, bu Tanrı katındaki seçilmişlik payesini, Tanrısının kendi önüne çıkarmış olduğu mesleki fırsatları bir başkasının kapmasına meydan vermeksizin sahip çıkarak emarelerini elde etmek için; rasyonel hareket etmeli, planlı ve ölçülü olmalıdır. Bütün bunlardan başka, hayat tarzında kanaatkarlık ve alçak gönüllülük esas alındığı için, birey daima kendisine hakim olmalı, davranışları üzerinde de içsel bir denetimi kurabilmelidir. Böylece, kalvinist mesleğini seçmekle, daha yüksek işlere yönelmekle; Tanrı katındaki seçilmişlik yazgısının farkına varmaktadır. Bu inançla, Tanrının ezelden çizmiş olduğu yazgısıyla aklıyla vukuf olmak isteyen her kalvinist, mesleki etkinliği takva yolu haline getiren Luther'in görüşlerini geliştirmiş³, dünyevi faaliyetinde başarıyı ve yükselmeyi seçilmişliğinin temel

³ "Almanca'daki meslek (Beruf) sözcüğü, İncil'in Lutherci tercümesinden türetilmiştir. Hayatın tek yolu muşçasına ilâhileştirilerek makbul sayılan bir kimsenin dünyevi mesleğindeki tavrının müspet takdiri tam başlangıcındaki lutherizmin ana temasıydı. Fakat, lütherizmdeki iyi vazifeler, ruhun mağfireti için gerçek bir temel gibi düşünce tarzına nüfuz etmemiş; Katolikizmde olduğu gibi; iyi vazifeler, asketik Protestanlıkta gerçekleşen bir yeniden doğuşu tasdik için gerekli olan zihni temeli kuramamıştır. Kendi ekonomik olgusuyla hareket etmesi halinde, sofu bir Katolik, papanın öğüt ve yasaklarını çiğneyen veya ihlâl eden, sürekli devam edegelen hareket tarzında kendini keşfeden bir kimse olarak bu sınırdan eşliğinde olduğunu hisseder. Onun ekonomik davranışı sadece kanaatkarlık prensibi dahilinde günah çıkarmada olduğu gibi farkında olmaksızın işlenmiş olabilir, bu mümküncülük ahlâkî çerçevesinde de yalnızca gevşeklik esası dairesinde hoş görülebilmştir. Bundan dolayı, iş hayatının kendisi takdir ve takbih edilircesine dikkâte alınarak veya Tanrı katına giden yolda mutlak olmayan bir tarzda uygun görülmemeyerek, kaçınılmaz bir kesinlikte kapsamına alınmıştır. Hayatın fiilî tarzı, değişen derecelerde karizmatik fertler ve kurumlar vasıtasıyla lütuf ve inayetin taksimine tesir etmekteyselerde; bu, inayet anlamındaki rahmet ve mağfiret şartlarına itimat edilerek gerçekleşmekteydi. Ayrıntılar burada ayine benzer bir rol oynamaktaydı ki, hakikaten ayinsel ve kurumsal lütuf çok güçlü bir cazibe sunmaktaydı. Nihayet, diğer faktör bazen çok mühim bir etkinliğe sahipti; kişi tarafından lütfün her güvenilir taksiminde, kurumdaki şahsî karizmatik istidatlarından veya kendi resmî statüsünden kaynaklanan salahiyetine hiç ehemmiyet verilme de; hatta lütfün taksimine görünüşteki ahlâkî taraf araya sıkıştırılsa dahi, kişiler üzerindeki ahlâkî zorlamalarıyla takat kesici net bir tesire sahipti. Lütfün ihsanı, daima, kurtuluş muhtaçlığındaki kişinin şahsî azatlığını gerektirir. Bu sebeple, ilâhî kurtuluş, günahkârlık duygusuna tahammül etmedeki gücünü kolaylaştırmakta; kişinin tasarladığı ahlâkî temellere dayanan hayat üslûbunu geliştirme gerekliliğiyle de ekseriyette onu esirgemektedir. Günahlar, arasına fırsat düştükçe yapılan dinsel uygulamalara bağlanarak veya birkaç dinsel ayinlerin icabı yapılarak daima kilise tarafından günahlarının affa uğrayacağını bilmektedir. Günahlar fiillerde göze çarptığı müddetçe, buna karşı olarak, tazmin olunan kefaretlere veya hissedilen pişmankârlıklar tarzında tesis edilen amel ile hüccetlerin ortaya çıkması özellikle önemlidir. Asketiğe göre, ilâhî kurtuluşun kesinliği daima kendisini rasyonel faaliyetinde göstererek; eylemin anlamıyla maksat ile ifadesiyle bütünleşir; düstur ve kurallarıyla da içsel hakimiyetini kurar. Böylece, çile çekme, tefekküre dalma veya ebedî olarak ibadete dalarak kendine hakim

koşulu haline getirmiştir. Mesleki başarısıyla ve ekonomik kazancıyla kalvinist, insanlığın ve dünyanın gidişatını Tanrının takdirine göre biçimlendirmek için cansiperane bir çaba sarf etmeyi ve bu maksatla mesleğini başarıyla icra etmeyi, daha yüksek mesleklere talip olmayı dinsel bir zorunluluk olarak yorumlamakta ve yazgısında seçilmiş olmanın iç huzurunu hissetmektedir.

Luther'in kanaatkâr meslek ahlakından Calvin'in mesleki yükselme idealine geçiş

Luther'in görüşleri sayesinde, sanayici ve tüccar keşişliği işine aktaran⁴ biri haline gelmiştir. Luther'le tanrıya hizmet kilise duvarlarının dışına çıkmış,

olma ve dinî sadakatini gösterme yoluyla meydana getirilmiş toplum şahsiyet örneği yerine, somut bireysel faaliyetlere bağlı bağlara itibar edilmiş; hayat örneği ise hiç durmaksızın azmettirici olmuştur. Asketik, yine kendi iç aleminden kaynaklanacak, manastırın münzevi hayatının hücre, tıpkı dünyaya karşı mücadele halindeki bir aziz gibi, dünyevi meşakkatinde ortaya çıkacaktır. Fakat, kendi eylemine özgü yöntemli otomatik disiplinin yerini tutacak mahiyetteki, dünyanın ahlaki rasyonel düzen ve taliminde olmasını daima talep edecektir. Kısaca, modern insan, faaliyetlerinde modern iktisat sisteminin rasyonel nizamıyla mümkün olduğu kadar uyum içinde olduğu zaman, kendi sorumluluklarını yerine getirir. Başarı, rasyonelliğe, kişinin kendisine olan hakimiyetine itibar kazandırdığında, maksatlı davranış tarzı yalnızca dünyevi kazanca yönelmekle kalmaz; başarı, böyle davranış üzerine inen Tanrı takdisinin bir işareti gibi tefsir edilir. Dünyevi asketikizminin görünen ve değişmez tarzdaki gayesi, bütünüyle hayat örneğinin disipline edilmesi ve yöntemli olarak teşkilatlandırılmasıdır. Dünyevi asketikizm, tipik olarak 'meslek erbabı' ile betimlendiğinden, rasyonel örgütlenme ve toplumsal ilişkilerin kurumsallaşması bütünlüğünün sonuçlarıdır. Protestanlığın dünyevi asketikizmi, ilk olarak, kapitalistliğe ait bir hali ortaya çıkarmakla; özellikle daha dindar ve ahlaki bakımdan da çok katı kimseler için işlerinde mesleki bilgi ve becerilerinin yolunu açmıştır. Hepsinden ziyade, protestanlık, işteki başarıyı, hayatın rasyonel usulünün bir semeresi olarak yorumlamıştır." (Weber 1964; 198-199, 188, 251, 235)

⁴ "Bu çağda keşiş, rasyonel yaşayan, metodik olarak çalışan ve rasyonel anlamdaki bir hedefe, yani gelecekteki hayatına yönelen bir insandı. Dua etmek uğruna sadece keşiş için saatin gongu çalar ve gün saatlere taksim edilirdi. Manastır cemaatlerinin ekonomik hayatı daima rasyoneldi. Keşişler, Orta Çağın başlarında kısmen ruhban sınıfı olarak teşhis olunmuş; deniz aşırı teşebbüslerde kilise azalarının istihdamının mümkün kılınmasıyla, resmen memuriyet makamına atanmak için girişilen mücadelelerin onları yoksun bırakmasıyla, Venedik ve Genova dukalarının hâkimiyetiyle yıkılmıştır. Fakat, hayatın rasyonel tarzı, manastırların tesir sahasını sınırlamaya devam etmektedir. Hakikaten, Frankiskan hareketi, manastır sisteminde dünya işleriyle meşgul olan kimselerin müesseseleri vasıtasıyla manastır hayatını dünyevileştirmeye teşebbüs etmiş; fakat günah çıkarma müessesesi böyle bir genişleme önünde engel teşkil etmiştir. Kilise, günah çıkarma hücreleri veya günah işlemekten dolayı hissedilen pişmanlığı belirten davranış nizamıyla Orta Çağ Avrupa'sını ehlileştirmiş; fakat, günah çıkartma mecrasıyla Orta Çağın insanları için kendilerini dertten kurtarmayı mümkün kılmasının karşılığında, insanlar, kendilerini cezalandırmasında taahhüt altına girmişler, kilisenin öğretileriyle günahattan şuurlu olarak kurtulmak niyetiyle var olmuşlardır. Böylece, hayatın nizamlı idaresinin birlik ve kuvveti gerçekten dağılmıştır. Hayatın nizamlı idaresindeki insan tabiatına vardığı vukuyla kilise, bireyin çok sıkı ahlâki şahsiyet bütünlüğü gerçeğini hesaba katmamış; fakat günah çıkartma itirafkârlığında ve günahkârlıktan dolayı duyulan pişmankârlığında uyarılma telkinini sebatla kabul ve tasdik etmesine rağmen; adaletli adaletsiz lütfunu saçarak, güçlü olmakla birlikte ahlâken de gerilemeye başlamıştır. Reform, bu sistemi

kişinin her gün düzenli bir şekilde yürüttüğü mesleki etkinliğinde kazandığı her başarı, Tanrı lütfunun açık bir işareti olarak kabul görmüştür. Böylece kalvinizmle, dünyevi servet, kişinin münzevi hayat üslubunu kendi içinde yaşamasının bir karşılığı olarak doğrudan Tanrı tarafından verilmiş bir lütf olarak kabul edilmiştir. İnsanın birer birey olarak kendi ruhunu arındırma güç ile iradesine muktedir olduğunu, bunun için Hak'ın doğrudan kutsal metinlerde aranması gerektiğini savunarak, kilisenin o her şeyin üzerindeki otoritesini açıkça ret eden Protestanlar⁵; özellikle de, Tanrının bu dünyada lütfunu dağıtma

kati bir şekilde sona erdirmiştir. Lutheran reformasyonun mânâsı demek olan, ikilik prensibine ait ahlâkların, evrensel olarak muteber kılınan ahlâk ile hususi şekilde virtüözlerin, yani dinî ahlâğı tamamlayan öncü kimselerin, yararına yapılan kanunlaştırmaların yok olmasıyla uhrevi çilekeşliğe artık bir son verilmiştir. Önceden manastıra katılan müsamahasız dinsel karakterler, şimdi dinlerini dünyadaki hayatlarında tatbik etmekteydiler. Protestanlığın dünyevi asketik öğretileri dahilindeki böyle bir çilekeşlik, kendine uygun düşen bir ahlâk sistemi yaratmıştır. Dinî nedenlerle evlenmeme yemini istenmemiş; evlilik, sadece çocukların rasyonel yetişmesinin sürekliliği için savunulmuştur. Yoksulluğun gerek görülmemesine rağmen, zenginlik peşinde koşmada, kişiyi dünyayı umursamayan zevkler içine düşürerek baştan çıkarmamalıdır. Böylece, Sebastian Frank, reformasyonun ruhunu, 'manastır hayatından kaçma fikrine sahip olabilirsiniz, ama şimdi herkes kendi hayatında her hususta bir keşiş haline gelmelidir' şeklindeki kelimelerle özetlemesinde çok haklıdır. Asketik idealin bu dönüşümünün şümüllü önemi, Protestan çilekeş sofuluğun klasik ölçülerine uyan ülkelerde, günümüze kadar takip edilmiştir. Bu dönüşüm, dinî mezhepleri ithal eden Amerika'da bilhassa fark edilebilir.' (Weber 1950: 357-359)

⁵ "Her ne kadar, devlet ile din birbirinden ayrılmışsa da, hâlâ, 15. asrın sonundan 20. asra gelinceye kadar hiç bir banker veya hekim, hangi dinî cemaate mensup olduğu sorulmaksızın ikâmet edemez veya çevresiyle ilişki kuramazdı. İyi veya kötü, kendi muhtemel müşterisi de, dinî durumuna bağlıydı. Bir mezhebe kabul edilmesi, kişinin ahlâkî tavrının çok tiz soruşturulmasıyla koşullandırılmıştır. Bir mezhepte üyeliğe giriş, musevinin dahilî ve haricî ayrımını tanımaksızın, ahlâkî düsturlar kişinin iş onurunu ve itimada layık olma halini temin etmekte, başarılarını garantilemektedir. Bundan dolayı, doğruluk, dürüstlük en iyi bir yol olarak kabul edilmiş; ve böylece de, Quakerler, Baptistler, Methodistler arasında teşebbüsün, işin hiç durmaksızın tekrar edilmesi olgusu, Tanrı'nın daima kendisini Gözettiği, Gördüğü hissiyatı üzerine kurulmuştur. Tanrıtanımaz bir günahkâr, zenginliğe giden yoldan birine girerek tevekkül etmez; onlar, ancak iş yapmak istedikleri zaman bize yönelirler; takva sahibi dindar bir kimse ise, servete yönelen yolundan emindir. Servet edinerek elbette takva yolunda yürünmez ama, orijinal şekildedeki bilinemezliğiyle ve zihinde hiç tasarlanmamış sonuçlarıyla dindarlığın birliğini ifade eder. Servet kazanılmasının takvanın vasfı olmakla müşkül bir duruma sevk ettiği gerçekse de, Orta Çağ manastırlarının hiç durmaksızın yıkıma uğramasıyla bütün yönleriyle benzeri bir şekilde ortaya çıkmış, dinî hayır müessesesi servet kazanmayı başlatmış; servet lütfun bir ifadesi sayılmış, bu da (dünya hayatının) yeniden tertip edilmesini zaruri kılmıştır. İnsanım, sadece Tanrı'nın kendisine vermiş olduğu işin bir vekili saydığı itikadı sayesinde, bu zorluktan kaçınmayı araştıran kalvinizm; zevk ile sefahat içine düşmeyi kınamış; dünyadan kopmaksızın, işi şahsım dinî görevi, ibadetiymişçesine yorumlayan rasyonel disipliniyle birlikte, çalışmayı bir kat daha kabul etmiştir. Bu sistemin dışında teşekkül eden bizim meslek terimimiz; İncil'in Protestan tercümesi sayesinde, sadece lisanın tesiriyle malûmat sahibi olunmuştur Tanrı'nın atadığı bir göreve nail olunmuşçasına muteber kılınan mesleğin, rasyonel kapitalist prensibe göre devam ettirilen rasyonel fiil üzerine kurulu olduğunu beyan etmektedir. Burada sonucu analizde belirtilen husus, Puritenler ve Stuartlar arasındaki zıtlığın temelini teşkil etmektedir. Her ikisinin fikirleri doğrudan kapitalist sayılsa bile, kral maiyetinde gözde zümresi haline gelen, savaşı borçları, emaneten idare ve hizmetlerin kiralınması gibi, irrasyonel

ayrıcalığına sahip olan kilisenin vahiy kudretini taşıyan öğretilerindeki, adaletin ilahi ve doğal kökenli olarak kendi uhdesinde kullandığı yargılama gücüne karşı çıkmışlardır. Serveti seçilmişliğin kanıtı haline getiren ve serveti arttırmak için fakirce yaşamı (tutumluluğu) yüceltmişlerdir. Esas olarak, Tanrı iradesini gerçek yaşama hakim kılmak istedikleri için, ibadeti kurumsal düzenlemenin dışına çıkartmışlar; kişinin, sadece mesleki faaliyetinde gösterdiği başarısı ölçüsünde Tanrının lütf ile ihsanına bu dünyada kendi çabasıyla mahzar kılınacaklarına inanmışlardır.

Katolik zihniyetin tipik olarak karşı koyduğu ve sonradan Lutheran anlayışının takip ettiği; her kapitalist eğilime, kapitalist ekonomi içindeki kişisel olmayan bütün ilişkilere karşı duyduğu nefret ve zıtlık, kilise ahlakının temelini teşkil etmektedir. Zira, kilisenin ve hükmünün dışında kalan beşeri ilişkiler anlamındaki kişisel olmayan ilişkileri öğretilerin günlük hayata nüfuzuyla tam manasıyla engellenerek, faaliyeti ihtiva eden bütün tavır ile davranışlar ahlâkî bir muhteva özelliğinde değişmek suretiyle kişiselleştirilmiştir. Tanrı'ya yönelmeyi manastırın duvarlarıyla ve seçilmiş olduğuna inanılan kilisesinin hiyerarşik atamalarına sığınan ruhban heyetiyle sınırlandıran Orta Çağ Katolikliğinin, bütün toplumsal olgu ve insanî güdülerinden tamamıyla terk ve ret halindeki uhrevî asketik münzeviliklerinden; kadercilik öğretisiyle, inancın ibadetle ispat edilmesinin ilâhî kurtuluşa tesir edemediği kanaatine vararak, hiç bir aracıyı kabullenmeksizin, hiç bir kimsenin irşadına da boyun eğmeksizin, Tanrısıyla derin bir yalnızlığa bürünen kalvinistin; seçilmişliğin işaretlerini meslekî başarısında görebileceği şeklindeki ümidiyle, münzevi hayatı ve çilekeşliği kendi işyerinde yaşamasıyla kalvinist asketikizme geçilmiştir.⁶

ve illegal meşguliyetlere kendisini adanması nedeniyle Musevi, karakteristik tarzda Puriten için karşıt olduğu her şeyin cisimleşmiş şeklidir.” (Weber 1950: 359-362)

⁶ “Günümüzden tamamıyla farklı bir gerçeği tasvir etmesi bakımından, şimdi bize anlaşılabilir gelen kilise örgütüne ait talim ve terbiyenin bütün bir hayat kapsamında hâkim olduğu bir çağda; meslek kavramının bu ilerlemesi modern teşebbüse ve aynı zamanda endüstri çalışanlarına inanılmaz mükemmellikte temiz bir vicdan sunmuş, mesleğe olan bağlılıklarının bir karşılığı olan ücretleriyle başkasının hesabına çalışmışlar, kapitalizmden dolayı merhametsiz sömürsündeki birlikte çalışmalarlarıyla ezeli ve ebedî mağfireti ümit etmişlerdir. Katolik ve lütheran kiliseler, daima kilise örgütünün idaresini tanımış ve tatbik etmişlerdir, Fakat, Protestan asketik cemaatlerde Aşai Rabbani ayinine müsaade edilmesi, iş onuruyla yine bir tutulan ahlâkî liyakat üzerine şart koşulmasına rağmen; hiç bir kişinin araştırmadığı şahsın imanına nüfuz edilebilmiştir. Böyle bir kudret, başka hiç bir kilise veya dinde mevcut olmayan kapitalistleşen bireylerin üretimi uğruna, farkında olmaksızın teşekkül tasfiye etmiş; buna nispetle, Rönesans'ın kapitalizm için yaptığı katkı, çok önemsiz kalmıştır, Pratisyenleri, kendilerini teknik sorunlarla meşgul etmişler, ve deneyle uğraşanları birinci sırayı almıştır. Sanat ve madencilik deneyiminden, bilimde idareyi ele almışlardır. Her ne kadar, Rönesans'ın dünya görüşü, yöneticilerin politikalarını geniş bir ölçüde belirlemişse de, yine de, Reformasyonun yeniliklerinde olduğu gibi kişinin maneviyatını değiştirebilecek özellikte olmamıştır, Takriben, 16. yüzyıl ve hatta 17. yüzyıl başlangıcındaki bütün büyük bilimsel icatlar, Katolikizmin mazideki temeline karşı yürütülmüştür, Copernicus'un bir Katolik olmasına rağmen, Luther ve Melanchton icatlarını ret etmemişlerdi. Bilimsel ilerleme ve

Böylece kurtuluş, insanların dışında ve kilise duvarları içinde aranmamış, insanların arasında ve mesleki etkinliğin içinde aranmıştır. Eskiden cebren dıştan tesis edilmek istenilen dinî baskı, bireyin kendi iç dünyasında kurulmuş, başarısızlığa neden olacak her sapma, en büyük bir günah olarak görülerek, cemaatten atılmasına neden olmuştur.

Ancak, lutherizmde kişi, Tanrı tarafından lütuf ile ihsanına nail olması için belli bir mesleğe atandıktan sonra, ömür boyu o faaliyet şekline bağlı kalmalı, önüne çok daha iyi fırsatlar çıksa dahi, atandığı bu ilk görevinde sebat göstermelidir. Bir üst mesleğe dahi olsa geçmemeli, asla yükselme azmini hissetmemeli, sadece bu ilk konumunu korumalıdır. Oysa, kalvinizmde, Tanrı, hayatı boyunca insanın karşısına birden çok fazla meslek fırsatını çıkartmakta, kişiye mesleğinde başarılı olmasını seçilmişliğinin birer işareti olarak görmekte, daha üst mesleki konumlara ya da yetki erklerine yükselmesini kendi şanını arttırmakla bir tutmaktadır. Böylece mesleki başarı ve yükselme, bol kazanca ulaşma ve daha çok yatırım sermayesini kullanma; Tanrıyı her an anmanın ve her anında Tanrıya yönelmenin bir karşılı olarak görülmektedir. Dünyevi asketikizm sayesinde ilk hristiyanlığın dünyevi ihtiraslardan ve tamahkarlıklarından vazgeçerek, bir kişi çalışmadığı ve hayatını çalışmakla devam ettirmediği sürece ret edilenlerden olmaktan kurtulamaz anlamındaki temelinden; kalvinizmle, münzevi hayatı kendi işinde yaşayarak lüks sayılan bütün masraflardan kaçarak ve dünyevi zevklere dalmaktan korunarak mesleki etkinliğinde başarılı olduğu nispette Tanrının şanını insanlara sergileyebilir, veya, dünyevi işinde kazançlı çıkması halinde Tanrının mutemetliği işlevini sürdürebilir, içeriğindeki mesleki ilerlemeyi özendiren iş ahlakına geçiş gerçekleştirmiştir. Artık, insanları mesleki etkinliğiyle Tanrının gizli kalmış hazineleri sergileme ve onun yüce olan şanını yeryüzündeki bütün insanlara tanıtlama emelindeki kalvinistler; başarılarıyla veya kazançlarıyla, Tanrı katında seçilmiş kullarından oldukları bilincine varmışlar; daha yüksek konumlara ulaşmalarına ve tanrı tarafından daha üst mesleklere yerleştirilmelerine rağmen, günahkarlıkları nedeniyle⁷ bunu hak etmedikleri duygusuna kapılmışlardır.

Protestanlığın şüphe götürmez bir şekilde aynı olması bir zorunluluk değildir. Hakikaten, Katolik kilisesi bilimsel ilerlemeleri tıkamış olmasına rağmen; Protestanlığın asketik mezhepleri günlük hayatın maddî icaplarını ihtiva ettiği bir durum haricinde, bilimle hiç bir şey yapmaya muktedir olmamışlardır. Diğer tarafta, Protestanlığın, teknolojik ve ekonomik hizmetteki bilime özel bir yardımı olmuştur.” (Weber 1950: 362-369)

⁷ “Anımsayacak olursak, seçilmişlik öğretisi, insanın Tanrı tarafından seçilmişliğini, değerli olduğu için değil, Tanrının kendisini cana yakın bulduğundan dolayı görevlendirmesi anlayışına dayanmaktaydı. Tüm insanların günahkarlıklarından dolayı eşit olduğu, hiçbir kimsenin ayrıcalıklı konumda bulunmadığı kanaati; sıradan bir insan ile kral arasında var olan temel farklılığı bütünüyle yok etmiş, Tanrıdan yetki alarak hükmetme inancını tamamıyla yıkmıştır. Kral ile sıradan insan, Tanrı önünde kesin olarak aynı toplumsal konuma sahip bulunarak ayakta durmakta, her ikisi de aynı günahkâr yaradılışın bir sonucu olarak işledikleri günahlarla hiç de hak etmedikleri Tanrı sevgisini ummaktadırlar. Herkesin günahkâr olduğu ve hiç

Değişen ekonomik koşullara dini uyumlu kılmak isteyen Calvin

Reform hareketini izleyen iki asır içinde Protestanlığın en karakteristik niteliği ve en etkili tarzı; değişen sosyo-ekonomik yapının farkına varan ilk ilahiyatçılardan birisi olarak Calvin'in faiz görüşünün, zamanının sanayi ve ticaret erbaplarınınca desteklenmesiyle dikkatleri çekmiştir. Lutherizmden kaynaklanmış olsa dahi, Luther'in güç ve eğiliminden tamamıyla farklı olarak değişik ülkelerde çok çeşitli tarzlarda benimsenilmiş olan kalvinizm; siyasal bir güç içeriğine kavuşmasıyla birlikte, ekonomik davranışları da biçimlendirmiştir. Toplumsal bakımdan Lutherizmin tutucu olduğu, yerleşmiş siyasal erkler aşırı ölçüde dayandığı, Tanrı düşüncesine dalarak dünyevi sahalara ilgisizlik duyan bireyi ön plana çıkardığı vurgulanmaktadır. Kalvinizm, faal ve köktenci bir güç halini aldı. Calvin'in araştırmaya yöneldiği saha, yalnızca iman yoluyla bireyin arınmasını sağlamayı amaçlamakta; bununla birlikte, kilise ile devletin yeniden yapılanmasını da öngörüyordu. İman yoluyla arınma sayesinde Tanrı iradesini yaşamın her sahasına hakim kılmak isteyen, özel olduğu kadar kamu hayatını da böylelikle dinin biçimlendirmesi sahasına katmayı hedefleyen kalvinistler; etkili oldukları her ülkede, toplumsal yapıyı yeniden oluşturmak istemişlerdir. Toplumun oluşum yolu ve benimsenilmesi istenilen öğretisi olarak kalvinizm⁸,

kimsenin Tanrı tarafından yetkilendirilmediği anlayışını beraberinde getiren, bu eşitlik inancı; yeni bir türden eşitliğe dayandığı kadar tüm insanlığı da kapsamaktaydı. Bundan dolayı, ayrıcalıklı gruplar veya ailelerin yönetiminde devamlı kılması, artık düşünülemezdi. Seçilmişlik öğretisi, insanlar arasında kökleşmiş tüm hiyerarşiyi ortadan kaldıracı bir imanı kazandırmıştır.” (Brown 1979: 201-202)

⁸ “Günler geçip kendisine yeni insanları katınca yeni düşüncelerle de beslenmiş olan kalvinizm, Lutherizme kıyasla daha da ileri gitmiş, içeriğini toplumsal ahlak anlayışının oluşturduğu ussal ekonomik örgütlenme eğiliminin neredeyse imanı haline gelmiştir. Bundan dolayı, Protestan ahlakının öğretilerinin büyük bir kısmı, doğrudan doğruya Calvin'in fikirlerinden ilham almıştır. Bu etkinliğiyle Calvin, Orta Çağ ilahiyatçılarıyla olduğu kadar Luther'in müritleriyle de göze çarpan bir zıtlık içine girmiştir. Aralarındaki farklılık yalnızca, ulaşılan sonuçlarında değil, tartışılan konuların temelinden ve izlenen tutumsal eğilimlerden kaynaklanmaktaydı. Kalvinist içerik, yalnızca Orta Çağ toplumsal teorisinden, Luther ile çağdaşlarının yorumlarından yararlanmamış, köy toplumunun geleneksel katmanlarının dertlerini dahi dikkate almıştır. Zira halen, para ekonomisi yerine, küçük kent pazarlarında gerçekleşen ve köylülerle birlikte zanaatkarların da gayretleriyle gerçekleşen önemsiz alışverişlerle sınırlandırılmış, doğal ekonomi her yerde hakimiyetini sürdürmektedir. Doğal ekonomi içinde gerçekleşen sıkı ve çetin çalışmaların yegane gayesi, geçim galesi sınırlarındaki ev ekonomisini devamlı kılmaktan ibaretti. Bu nedenle de, ticaret ile finansal işlemler rastlantısal olaylar niteliğinde yürütülmekteydi. Para alışverişine ve kâr maksatlı ekonomik etkinliğine dayanan, devrim halindeki bir faaliyet yaygınlaşmış değildi. Ekonomik durumlarla ilgili kötüye kullanmalar ve karşılaşılan yetersizliklerden dolayı eleştirilerde bulunulduğunda, kesin olarak doğal koşulların sınırlamasından hareket edilmektedir. Bireyi ve toplumu hayatın bu doğal sınırlandırmaları içinde ekonomik kazanç peşinde koşmaya, kazanç galesiyle davranmaya, rekabete girişmeye karşı beslenen olumsuz tavırlar özellikle dikkat çekmekte; bu gibi eğilimlerin mevcut ekonomik düzenin istikrarına zarar vereceği endişesi dile getirilmektedir. Kişisel çıkar beklentileri ve kazanç güdülerini içeriğindeki ekonomik istikrar, eleştirilerin odağını oluşturmaktadır. Bu gibi düşünceler geleneksel denetim yapısı içinde çok ani bir şekilde

etkili olmaya başladığı andan itibaren, alışılmışın dışında ve çok ciddi bir içeriğe sahip olmuştur.

İsviçreli reformistlerin yazılarında dahi, Orta Çağ zihniyetinin izlerine sıkça rastlamak mümkündür. Örneğin, topluma bakış açısı bakımından Luther ile Calvin arasında orta bir yerde konum almış olan Zwingli bile, özel mülkiyetin kökeninin günahkârlık olduğu yargısını sürekli olarak yinelemiş, zengin olanların cennetin krallığına güç bela girecekleri uyarısında bulunmuştur. Oysa Constance ve Basle Kurullarında, kutsal ruhun bağlayıcı ve bağışlayıcı huzurunda bir araya gelmiş; ürün yetiştiriciliğinin güvenliği ve devamlılığı uğruna arazi ipoteği ile borçlanılmasına kesinlikle karşı çıkılması istenmiş; sadece ve sadece işlerin yürütülmesi veya büyütülmesi için borç para gereksiniminin olduğu dikkate alınarak, devlet tarafından onaylanan sınırlar içinde kalınmak koşuluyla, faiz ödemesinin gerekli olduğu sonucuna varılmış; faiz oranında aşırıya kaçmanın Tanrı yasasına aykırı olduğu ısrarla vurgulanmıştır. Kalvinistlerin Zürih ve Cenova yönetimleri, borçlanmalarda faiz ödemelerinin belli bir oranda (%5 ile %10 arasında) sınırlı tutmak koşuluyla serbest kalmasında çok ciddi katkıları olmuştur. Ancak ussal ekonomik etkinliğin işleyişi bakımından açıklayıcı olan görüşler, fiili hayatın idaresine meşruiyet kazandırmak maksadıyla yasaları tarafından teklif edilmiş değildi. Her şeyden önce, inanan bu kimsenin en önemli görevlerinden birisinin, faize sınır getirerek izin veren dünyevi yasama düzenine tamamıyla sadık kalması olduğu belirtilmiştir. Reformistler belirli sınırlar altındaki faizin meşruiyetini bildirdiklerinde, reform görüşü, kiliselerin lanetlemeleriyle karşılaşmıştır⁹.

Kalvinizmle yakından ilgilenirken, doğal olarak iş hayatının fiili gerekleri içinde sermayenin, kredinin, bankacılığın ve büyük ölçekli ticaret ile finansman zorunluluğunu, kısaca ifade etmek gerekirse hiç bir sınırlama getirilmemiş faiz

karşılığını bulmakta, vicdandan ve töreden yoksun kalmakla itham olunan ticari kazanç güdüsünün taşıdığı kötülüklerin ve günahkârlıkların önlenemeyeceği duygusuna kapılmıştır.” (Bouwsmä, 1988; 49)

⁹ “Calvin ve sonraki yorumcuları, vaizlik seyahatleri giderek toplumun daha alt katmanlarına odaklanılmaktadır. Luther’den farklı olarak, kalvinist yorumcular, faiz işlemlerinin bir gereği olarak bakmışlardır. Köylüler topluluğunun ağılık erdemlerini idealleştirme gibi bir niyetleri olmamış, ticaret ve finansman sahalarındaki ussal ekonomik örgütlemenin gerekliliğinden asla kuşku duymamışlardır. Tıpkı ilk hristiyanlıkta olduğu gibi kalvinizm de bir şehir hareketi eğilimine girmiştir. Hristiyanlığın ilk günlerindeki elçiler gibi, göçmen tacirler ve işçiler tarafından kalvinist görüşler ülkeden ülkeye, şehirden şehre taşınmıştır. Geleneksel kalıpta oluşmuş toplumsal ahlak içinde davranan bu gruplar arasında kendisine taraftar bulmuş, insan işleri arasında her yönüyle küçük bir yer tutmakta olan ekonomik çıkarlar eğilimi dikkatleri çekmiştir. Merkezi Cenova’da bulunan bu iman örneği, daha sonra, sanayi bölgeleriyle Antwerpt, Londra ve Amsterdam gibi büyük iş merkezlerinde en tesirli konuma ulaşmıştır. Buralardaki sermayedar ve finansörler, kalvinist hareketin liderleriyle yaptığı doğrudan görüşmeleri sayesinde öğretileri hakkında kapsamlı bilgileri edinmiştir. Ussal ekonomik etkinliğin dayandığı hayat tarzının en ilerici etmenlerini oluşturarak öncülük işlevini üstlenen ticaret ve sanayi erbabları, kalvinizmle çok yakından ilgilenmiştir.” (Marnef, 1996; 98)

ödemelerini bütün içtenlikleriyle ve arzularıyla kabul etmişlerdi. Geleneksel kalıplaşmanın baskısını kırmışlar, geçim galesi sınırları içinde zorunlu görülen ekonomik çabadaki bireysel güdülerin tekdire layık görülmesi anlayışını bir kenara bıraktıkları gibi, paradan para kazanılmasını hırsızlık töhmeti altında ve tufeylilik yargısıyla alçaltmaktan da vazgeçmişlerdir. Ticaret ve finansman sahasındaki kâr güdülerini, işçilerin ücretleri ve toprak sahiplerinin de arazi kiralalarının yanında meşruiyetini aynı düzeyde kabul etmiş olmakla; pek çok yazar veya ilahiyatçı, Luther'in hışmından güç bela kurtulmuştur. Calvin, faizi tefecilikten farklı kılmanın mantığı nerededir, diye bir mektubunda sormaktadır. Faizi tefecilikten ayrı tutan görüşünü, özetle şöylece açıklamaktadır. Calvin, irdelemesine, İş etkinliğinden elde edilen kazançları, toprak sahiplerinin kiralardan da ve işletmeye para bağlayan tasarruf sahiplerinin gelirlerinden de daha yüksek kılan etken nedir, diye sorarak başlamaktadır. Oysa, hiçbir şey üretmeyen tacirin kârı, kendi kişisel tutumluluğunun ve sıkı çalışmasının dışında bir artışı göstermektedir. Calvin'in ticari kazançla ilgili bu düşünceleri, Bucer'in hile ve dolandırıcılıkla itham etmiş olduğu tüccarların para hırsı ve sahtekarlık ruhiyatıyla oldukça uyumlu görülmektedir. Bucer bununla da yetinmemiş, merkantilist çizgide gelişim gösteren yünlü dokuma sanayinin sorumluluğunu hükümetin üstlenmesi gerektiğini dahi önermiştir. Calvin ve hayranlarının düşüncelerinde, sanayi ve ticaret sınıfının koşulları ve beklentileri özellikle ön plana çıkmakta; yasal sınırlar ve denetim altında kalmak şartıyla, fiili zorunlulukların gerektirdiği çarelerin alınmasının, dine ve imana aykırı olmadığı görüşünü savunmaktadır¹⁰.

Toplumsal bakış açısında ortaya çıkan değişim, Calvin'in ismiyle anılan faiz öğretisinin yorumu ışığında gerçekleşmiştir. Ekonomik analiz tekniğinde dikkat çekici bir yeniliği içermiş olmasına rağmen, Calvin'in tefeciliği

¹⁰ "Dinin ekonomik yaşamı ahlaki kılma içeriği hiçbir zaman terk edilmemiştir. Ekonomik yaşamın ahlaki kılınması, oluşmakta olan ticaret uygarlığının en temel özelliklerinden biri haline gelmesi gayesi edinilmiştir. Ekonomik yaşamı ahlaki kılmak ve bireysel etkinliğe dinsel bir içerik katmak gayesiyle kalvinistler, öğretilerini yaşanan koşullara uygun şekilde tasarlamıştır. Kalvinizmin başlangıcında, kendisine özgü bir yönetim anlayışı geliştirilmiş; özellikle ekonomik işlerle ilgili tutumun belirlenmesinde de bireysel etkinlik en katı ilkelerle donatılmıştır. Ekonomik dünyanın bireysel ve kazanç maksatlı güdülerinden kuşku duyulmadığı gibi, gelişmeye yönlendiren ruhuna da yabancı kalmıştır. Ancak, hızla zenginleşme eğilimini gösteren kapitalistin, komşusunun talihsizliğini fırsat bilmesine ve gerçekte inanan bir insan olarak saygıyı hak etmiş yoksul kimselerin hallerini umursamamasına karşı çıkmıştır. Dinsel öğretinin sistematik yapısının, ekonomik erdemlerin yüceliğini kabul ederek ilk defa oluşumuna, kalvinizmle rastlanmıştır. Artık zenginliğin sayısal olarak artmasına karşı husumet hisleri bilenmeyecek; kazanç yoluna çıkmış bu gayretli ve akıllı insanların, yalnızca kendi bencilce çıkarları uğruna haksızlık yapmalarına ve gösteriş maksadıyla yapılan tüketim harcamalarına karşı çıkılacaktır. Kendisine disiplinli ve düzenli bir hayat tarzı içinde iş sahasında başarıya ulaşan bilinçli ve özdenetimli insanların sabırla yönelindikleri servet ve kazanç arayışlarına karşı çıkılmamış, insanlığın hizmetine sundukları işlerinde kendilerini Tanrı'ya adanmaları, bu gayretlerinin Tanrı nezdinde de kabul göreceğine inandıkları belirtilmiştir." (Mamef, 1996; 102)

faizcilikten ayıran bu yorumu toplumsal çıkarların güçlü ve gelişmekte olan yeni konumunu saygıyla karşılamakta ve benimsemektedir. Bireysel çıkar güdüsü ve kazanç emeli gibi uygulamada kaçınılmaz bir hal alan ve asla da bastırılmayan bazı eğilimlerin, Calvin'e gelinceye kadar, en iyimser bakışla kuşkulu müsamahakarlık ya da daha kötüsü açıkça gayri ahlaklılık olarak görülerek yadsınması yerine, değiştirilemeyen koşullara dinin uyum sağlaması yaklaşımını sergilemiştir. Kesin bir anlam verilmek istenirse, o ünlü resmi duyurusu, kendisine şahsi bağlılık hissi içinde inanan hoşgörüsüz kaynaklarından çok, sanki günümüz okuyucularına seslenmektedir. Calvin, ölümünden sonra yaşayacak nesillere olduğu kadar İngiliz ilahiyatçılarına da örnek olacak tavsiyesinde bulunmaktadır. Tefecilikle, tıpkı bir eczacının zehirle ilgilendiği gibi ilgileniniz, demektedir. Ne yazdığı mektuplarda ve ne de tefecilik konusuyla ilgili rağbet edilen vaazların hiç birisinde, görüşünden dolayı nedamet hissine kapılmamış, para ticaretini yapan finansörlerin tamahkar ruhları besleyici aşırı bir hoşgörünün gösterilmesine asla razı olmamıştır. Kalvinistlere göre, faiz yasaldır, yeter ki resmi olarak belirlenmiş olan oranı aşmasın. Faiz tavanının belirlenmesinde, ödünç vermede parayı kullanan tarafın durumu mutlaka dikkate alınmalı, fakire verilen borçlarda çok daha merhametli ve lütufkâr davranılmalı, asla evine hacze gidilmemelidir. Borç alan kimse, kullandığı paradan yararlanıyor ve bundan da bir kazanç sağlamış olsa bile, verilecek faiz resmen belirlenmiş faiz oranını asla aşmamalıdır. Ancak, alınan borç, düzenli bir mesleki faaliyet içinde kullanılıyor ve bu borçlanmadan yüksek kazançlar sağlıyorsa, borç veren komşusunu ekonomik kazancından yoksun kılarak incitmemesi beklenmemelidir¹¹.

Oysa bu çağlarda bile, faizin borçla oluşturulan sermayeden alacaklısına

¹¹ "Böylesine titiz düzenlemeler içinde denetim altında tutulan tefeciliğe, tüketim maksatlı olarak fakire verilen borçlanmalara ciddi kısıtlamalar getirilerek, aşırı faiz düşkünlüğünün öntü alınmak istenmiştir. Calvin ile aynı zaman diliminde yaşamış ilahiyatçı ve düşünürlere göre, borç alan kimse bu sermayeden edindiği kazançlarından dolayı küçük bir parça dahi olsa uygun bir miktarını alacaklısına sunabilmelidir. Ancak, borç vereni sürekli zengin kılacak ve borçlanana da geriletecek türde faizin belirlenmesi ve bunun zorla alınması hatalı görülmektedir. Zira, borçlu da, aldığı borçtan ne kadar yüksek kazanç sağlarsa sağlasın, kendi gayretinin karşılığını alacaklısına vermemelidir. Çıkar dengesinde aşırılığa gidilmemeli, güvenlik sınırı fazla zorlanmamalıdır. Düzenli bir iş faaliyetinin görülmesi ve bundan yüksek kazançların elde edilmesi koşulunda, ara sıra da olsa, fazla çıkar beklentilerinin karşılanması, affolunabilir bir hal alarak kabul edilebilir. Ancak yine de, hiçbir kimse, kendi komşusuna zarar verecek ölçüde veya gönüllü rızası olmaksızın, borçlanma işlemiyle kazanç sağlama peşine düşmemelidir. Böylesine sıkıntı veren karışıklıklardan taraflar himaye görürse, geçmişten aktarılan tefecilik töhmeti ve yargısı, yerini, borç para vererek kazanç sağlama emelinde olan kimselere verilmiş sıcak tavsiyeler ve rahatlatıcı avundurmalar almıştır. Çağdaşları Calvin'i borçlunun ödünç aldığı ve sermaye haline getirdiği paradan sağladığı kârlardan küçük de olsa bir kısmını alacaklısına vermesinin zorunlu olmasına rağmen; bu faizin zorla alınmasına, borç verenin zenginliğini borçlananın fakirliği üstüne kurulmasına ve iflasına neden almasına karşı çıktığı, borç alan zengin de bu sermayeyi işletmesinden dolayı kazanç üzerinde hakkının olduğu, şeklinde yorumlamışlardır." (Bouwmsa, 1988; 54)

getiri sağlamasının gerekliliğini öngören bu gibi öğretilerin, finans sektörünü savunmak ve korumak yerine, doğrudan saldırmak anlamında yorumlanmıştır. Faizcilik konusuyla ilgili giriştiği tartışmada Calvin'in en belirgin özelliğini, iş hayatında faiz karşılığı borç para alımlarını son derece olağan bulması ve bir o kadar da toplumsal yapının yaşamın kaçınılmaz kıldığı bir ilişki olarak görmüş olması, oluşturmuştur. Böylece Eski Ahit'in kutsal metinlerine ve kilise babalarının dogmasal yargılarına bağlı kalmaktan çoğu kez kendisini çekip kurtarmış olan Calvin; bunların uzun zaman öncesine dayanan koşullarının artık yaşanmadığı sonucuna vararak neredeyse tamamını konu dışı olarak görmüş, borçlanılan parayla oluşan sermaye üzerinden faiz alınmasını, tıpkı hiçbir çaba göstermeksizin kiraya verilen araziden kira alınması gibi akla uygun ve meşru bulmuş; doğal adaletin ve komşunu kendin gibi seveceksin içeriğindeki altın kural tarafından zorla kabul ettirilen miktarını asla aşılmaması, bireysel sorumluluk duygusunun daima hissedilmesi, özdenetimli ve bilinçli olma tavsiyesinde bulunmuştur. Son derece yeni sayılan bir düşünceye başlangıçta bulunarak, Calvin, geçmişten aktarılan hristiyan geleneğinde yaşanan ticari sağduyu içinde neyin hâlâ kalıcı olduğunun, insanların bu yaklaşımla kendisini hristiyan birer dindarlar olarak hissetmesine ve bundan da hoşnut kalmasına neyin yol açtığına bilinmesi gerektiği sonucuna varmıştır. Ancak vahşi çıkar bencilliği içinde kalarak merhamet duygularından kişinin kendisini yoksun kılarak, faizin cebren ve sınır tanımaksızın tahsili yoluna girmekten de, hristiyanın sakınması gerektiğini belirtmiştir. Oysa, yaşanan ekonomik hayat içinde sermaye ve faiz karşılığı borç verme kaçınılmaz bir olgu halini almıştır, bankerler artık toplum dışına itilmiş en alt tabakadan gelen kimseler olmaktan çıkmış, toplumun saygın ve yararlı görülen insanları konumuna ulaşmışlardır. Faiz karşılığı borç verme de, faiz oranı makul ve ödenebilir olması koşuluyla serbestçe kişisel tüketim maksadıyla fakirlere dahi verebileceği sonucuna varılmıştır. Kazanç seviyesini aşarak kişisel çabaları boğacak derecede yüksek olmaması şartıyla, ekonomik işlerde kullanılmak üzere verilen borçlarda, aşırıya kaçmayacak düzeyde, edinilecek kârlardan pay verilmesini haklı ve gerekli görülmüştür.¹²

¹² "Konuya bu açıdan bakıldığında, Calvin'nin çağdaş faiz teorisine öyle çarpıcı ve ciddi bir şekilde orijinal katkıda bulunduğu, özel yorumlar getirdiği de pek söylenemez. Son derece inatçı ve çetin bir avukat anlayışı içinde, dogmasal saplantılar içinde sürüklenen tutarsızlıklardan ve Lutherist idealizmden tamamıyla bağımsız bir şekilde, muhtemelen kendisini bir dizi gelişmelerin kapsamlı tesiri altında ileri bir adım atmanın zamanının geldiği şeklinde ikna ederek, tefecilik konusuyla ilgili kilise örgütünün hukuksal yargılarının köhnemiş olduğu sonucuna varmıştı. Fakirin kendi zorunlulukları için tüketim harcamalarında kullanmak üzerine aldığı borç, ile, işi yolunda giden ve kazancına kazançlar katan bir tüccarın veya bir işadammın aldığı borçla bir tutulması gerektiğini; borçlandığı sermayeden kazanç sağlayan kimsenin faiz ödeme zorunluluğu bulunduğunu vurgulayan ilahiyatçılara katılmaması gerektiğini belirtmiştir. Kârlılık oranını aşmayacak şekilde zenginleşen işadamlarına verilen borçlardan belirli bir seviyede, ılımlı bir oranda faizin alınması gerektiği; bu faiz oranının fakirleri de kapsayabilir endişesi altında kalmış olsa da, tereddütler içinde Melanhton tarafından çok

Ticari uygulamayla ilgili gerçeklerin benimsenmesinde başlangıç noktası olarak, faizli borçlarda üretim ya da tüketim maksadı arasında bir ayırım yapılması, yüksek kazançlarda kârdan borç verene pay verilmesinin haklı ve gerekli görülmesi, çok büyük bir önem taşımıştır. Bütün bunların anlamı, Luther'in ve Calvin'in görüşlerinden etkilenerek oluşan mezheplerin; yaşanan gerçek dünyanın zorunluluklarını fark ederek, geleceği şekillendirecek ve karakteristik özelliğini oluşturacak kazanç maksatlı eğilimlerden yana tavır koymaları; başarıya güdülenmiş bireysel çabadan asla vazgeçilemeyeceğini vurgularken dahi, yorulmak bilmez bu canhıraş çalışma içinde Tanrı'nın sunduğu fırsatları kollamanın ve değerlendirmenin Tanrı şanını sergileme görevinin içeriği olduğunu savunmuşlar, kişinin mesleki uğraşısı içinde hristiyan ideallerini yaşamaları gerektiği tavsiyesinde bulunmuşlardır. Kalvinist toplumsal ahlak anlayışı, şehir sanayisi gelişiminde ve ticari teşebbüs güdüsü içeriğinde oluşmaya başlamış ve yükselmiştir. Mesleki etkinlik içindeki başarı veya kazanma işaretinin aranmasında, kişisel kurtuluş hedefi asla esas maksat olarak görülmemeli, her zaman ve daima Tanrı iradesine bağlanılarak Tanrı şanının sergilenmesi emeli gözetilmelidir. Bir köşede oturup dua ederek veya kurumsallaşmış ayinlere bağlanarak değil, insanlara hizmette ve Tanrı şanını sergilemede kişisel eylem içinde bulunarak, bireysel gayret ile verimliliğini Tanrı'ya adanarak; bu dünyada kişi ömrünün sonuna kadar ve yaşadığı her anında Tanrı'nın hizmetine girmeli, işinde de ibadet bilincine varmalıdır.¹³

önceden benimsenilmiştir. Örgütleyici ve sıkı disiplin altına alıcı görüşünün altında bir kişilik performansı sergileyen Calvin, toplumsal ahlak anlayışında daima gerçekçi ve çözüm bulucu eğilimin yanında yer almış, efsanevi bir karaktere sahiptir. Tartışmada kendi tutumunu belirlemek üzere aşırılıkları giderek yasal oran sınırlaması temelinde bir değişikliğe gitmek istediğinde, borç para alış verişinde ahlaklı bir davranış sergilemek gerektiğine kanaat getirerek, tefecilik konusuyla ilgili özel bir öğreti kalıbına doğrudan bağlanmak ve hangi koşul altında kalınırsa kalınsın, bu dogmasal gayeye göre karar vermek yerine, hristiyan topluluğunun içinde bulunduğu sosyal ilişkiler ağında gerçek bir sorun haline gelen faizcilik konusuna çok özel bir bakış açısı getirmiş, yaşanan mevcut koşullar ışığında en gerçekçi bir çözüm yolu arayışına girmiştir.” (Hunter, 1950; 162)

¹³ “Başarıya ve kazanca bu ölçüde güdülenmiş kalvinist iş ahlakının özünü oluşturan ilahiyat temeli, son derece cüretkâr bir atılganlıkla yaşama tarzına nüfuz etmiştir. Sadece ekonomik hesabı ilke edinmiş deneyimsiz bir araştırmacı dahi, rağbet edilen pek çok ilkenin ulaşılan fiili sonuçlarının, teolojik vaat ile uyarıları sınırlarında belirginleşmiş kesinlikteki kaçınılmayan eğiliminden kaynaklanmış olduğunu fark ettiğinde, hemen okurlarından bağışlanma isteminde bulunacaktır. Calvin, Tanrı yalnızca yarattığı dünyayı çok önceden bilmekle kalmamakta, cennetten indirdiği ilk insandan beri kendi iradesini bütün azametiyle uygulamaktadır, diye yazmaktadır. Calvin'in bu Tanrı iradesinin mutlak hakimiyeti inancının bir sonucu olarak, insanlardan bazısı daha yaratılmadan önce Tanrı tarafından seçilmekte, Tanrı'nın nedensiz ve karşılıksız lütfükarlığının bir sonucu olarak yazgılarında kurtarılmışlardan olma yazgısına ermekte, seçilmelerinde kişisel gayret ve iradeleri veya kurumsal ibadete gösterdikleri düşkünlükleri, bunda asla bir rol oynamamaktadır. Tanrı öyle istediği için seçilmişler, kurtarılmış olduklarının bilincine ve işaretlerine de mesleki etkinliklerinde başarıyla varmışlardır. İnsanların geriye kalan kısmı, ezeli lanetlenmeye terk edilmiş, Tanrı'nın asla anlaşılamayan ve öntüne de geçilemeyen takdiri nedeniyle, layık oldukları cezalandırmaya

Kalvinizme göre, kişisel yararlılık ve benlik duygusu ne ölçüde yadsınmış olursa olsun, bireysel çalışma ve verimlilik eğilimi üzerinde çok yoğun bir şekilde durulmuştur. Artık hayır ve hasenat işleri, merhamet gösterileri altında karşılıksız sunulan yardımlar; kurtuluşa ermeye ulaştıran ruhani bir yol olmaktan çıkmıştır. Bireysel gayret içinde Tanrı şanını sergileme güdüsü, kurtuluşa erişmenin ve seçilmişlerden olmanın yegane delili haline gelmiştir. Calvinizm, dünyanın altını üstüne getirecek ölçüde dönüşüme gereksinim duyan cesaretlendirmelere karşı meydan okumuş olsa da, bu türden değişimlere daha yüksek bir dirayetlilik içinde taraftar olan ve gerekliliğine kanaat getiren kimselerin; kendilerini sadece araç olarak görerek, üstün gücün niyetine göre uygun araçlar haline geldiklerine inanmasıyla; dinsel ahlağın temel çelişmesine, en özel bir örnek oluşturmuş olur. Calviniste göre dünya, Tanrı'nın haşmetli hükümleraltında aha da ileriye doğru gitmekte; bu seyri içinde hristiyana düşen görev de, Tanrı maksadına erişmek gayesiyle yaşamak olmaktadır. Böylesine Tanrısal hedef içinde kendisini işine adayan kişinin öncelikli görevi; kendi kişisel hayatını tam bir disiplin altına alarak, kutsanmış bir toplumun yaratılmasına araç kılınmaktır. İnsanın içinde yaşadığı kurumlardan hiç birisi, yani ne kilise ne devlet ve ne de cemaat kişinin bireysel kurtuluşuna aracılık edememekte; Tanrıyla yüzleşmek ve affa nail olabilmek için, rahibin aracılık işlevine gereksinim duyulmamaktadır.¹⁴

uğramışlardır. Şu halde, kurtuluş ümidiyle kendisini işinde Tanrı'ya adama, kişinin kendisi için veya gayreti sonrasında ulaşacağı başarıları için değil, bireysel çabaları içinde asla bir katkıda bulunamayacağı öznel olmayan güç uğruna sürekli çalışmasıyla mümkün olacaktır. Beşeri çaba, toplumsal kurumlar, dünya kültürü ve kurumsal ibadete düşkünlük; hiçbir şekilde bireysel kurtuluşla bir ilgisi bulunmamakta; belki bundan daha kötüsü, bu gibi eğilimler ve sınırlamaların hiçbir yararı da bulunmamaktadır. Bütün bunlar, kendi varlığının gerçek maksadından uzaklaştırmakta, bu dünyadan ölümden sonraki hayatına giden yoldaki köprüleri yıkıp parçalamaktadır. Bilim ve tekniğin yükselişe geçtiği sanayi devrimi sonrasında, icatlar yoluyla Tanrı'nın kudretini tanıma iman ve heyecanı doruk noktasına çıkmış, her ilerleme Tanrı şanını sergileme güdüsünü çok daha büyük bir şiddette kamçılamıştır.” (Hunter, 1950; 169)

¹⁴ “Dünyevi gereksinimlerini karşılamak dahi, Tanrı'ya hizmet güdüsü karşısında önemini kaybetmektedir. İsa'nın göklerdeki kralığına girebilmek için, Tanrı şanı güdüsüyle üstlenilmiş görevlerinin Tanrı tarafından verildiği ve gözlendiği bilincine varan bireylerin; görevi kötüye kullanma ve rüşvet verme eğiliminden kendilerini korumaları, sıkı bir iş disiplini altına girmeleri, kendilerini verimli ve de yararlı kılmaları gerekmektedir. Reform ya da devrimle sonuçlanan toplumsal hareketler, hemen her çağda, toplumun dışsal düzeni, ile, bireyin vicdanında ya da zihninde geçerli kılınmış ve benimsenilmiş ahlaki standartlar arasında çok şiddetli çatışmaların gerçekleşmesine neden olur. Çok hızlı maddi ilerlemelerin gerçekleştiği bu dönem boyunca, tıpkı on altıncı ve on yedinci asırlarda görüldüğü gibi, sözü edilen çelişki ve çatışmaların en şiddetli şekilde geçmesi, ciddi sarsıntılara yol açmış değildir. Orta Çağların kapanması sırasında yaşanan reform hareketini yaşayan insanlarda, zamanının bütün fesatliklarına ve gaddarlıklarına tanıklık etmiştir. Bu aynı zamanda, yeni bir ekonomik başarı eğiliminin ve toplumsal gönenç yükselişinin her kesimde hissedildiği bir çağdır. Görkemli geleceklerin vaat edilmesine rağmen, hemen yanı başında ahlağı ve imanı her gören bir maddiyatçılığın temelleri de atılmaktaydı. Dinsel erdemleri meydana getiren ne kadar özverili merhamet eğilimi varsa, tamamı yadsınır olmuştur. Hristiyan kilisesinin merkezinin, arazi

Ahlaki değer yargılarının geleneksel ölçekte devrime uğratılması, İsviçre reformistlerinin ulaşmayı arzuladığı bir gayeydi. Seçilmiş olmak için çalışmak, kurtarılmış olmak için hayatını verimli kılmak ve kalıcı başarılar elde etmek gibi eğilimler, reformist hristiyan karakterinin içeriğini oluşturmaktaydı. Her hangi bir kapsamda, toplumsal reform tasarımları bulunmadığı gibi, ahlaki bakımdan yeniden oluşuma neden olacak bir planın etmenlerine de rastlanılmamaktaydı. İş hayatının ve ticaret sahasının gerektirdiği iş etkinliğinin dayandığı sosyo-ekonomik doku ile bireysel güdüler arasında tam bir uyum kurulmak istenmişti. İsviçre reformistleri, bireysel güdüler üzerinde asla silinemez izler bırakmışlar, yeni bir kutsama anlayışını benimsettirmişlerdi. Roma'ya teslimiyet duygularıyla beslenen ve itaatkarlık içinde geliştirilen Roma disiplininin çok daha fazla kalıcı karakterde olan ve kesin olarak da anti tezini ifade eden bir anlayışı, çarpıklıklar içinde bocalayan bir topluma uyarlamak istemişlerdir.¹⁵

iyeliğini ve parasal birikimini doruğuna çıkartmış olması, daha fazla öfke ve dehşete yol açmıştır. Teori ile uygulama arasındaki derin uçurum, insanlar üzerinde çok şiddetli tesirler bırakmakta, insanları ruhani yoldan geri çevirmekte, kendilerine yıkımı getiren gerginliklere bir ölçüde de olsa çözüm bulmaya zorlamaktaydı. Alman reformistleri tek bir yolu takip etmişler, hristiyanlığın o ilkel yalınlığına geri dönülmesi gerektiği telkininde bulunmuşlardı. Ancak, iki asırdan beri ulaşılan başarıları hiçe saymak ya da bilimin ilerlemesiyle sonuçlanan yeni dünyaların ortaya çıkmasını engellemek, mümkün görülmemektedir. Diğer taraftan, hümanistler, aklın, batıl itikatlar ve saplantılar üzerinde sağladığı zafer sayesinde; vicdanın da tamahkarlık ve gaddarlık üzerinde kurduğu üstünlük sonucunda; insanlığın kardeşliği de olsa yeniden değişim sürecine girmesine yönlendirmişlerdi. Fakat insanlığın bu oldukça uzak ve geniş kapsamlı görünen bu gelişme seyrini tamamlaması, hayallerinde ötesinde gerçekleşmişti. Ekonomik başarı ve bireysel yükseliş için zorunlu olan nitelikler içinde yer alan, ruhani arınmayı olduğu kadar yaşama tarzını da katı bir disiplin altında tutabilen, tutumluluk-sebathı çalışma-ciddiyet-parayı iş etkinliğinde tutma tarzındaki tasarrufluluk-paranın ussal kullanımı vs., gibi erdemlerin tamamını kapsayabilen bir reform ahlakının yaygınlaşması arzu edilmiştir. Kısacası, lüks tüketim ve rahat yaşam olanakları sunan dünyevi eğilim, ile, tutumluluğu ve sıkı çalışmayı şart koşan ruhani hayat arasında derinleşen dipsiz uçurumun kapanması veya aralarında köprü kurulmasının olanakları aranmıştır. Böylece, karanlıklar kralığının sunularınıymış gibi görünen maddi ve dünyevi ilgilerden sakınılmaksızın, insanın kendisini içinde Tanrı'ya adanmasının mümkün olduğu görüşü savunulmuştur.” (Bouwsma, 1988; 61)

¹⁵ “Roma kilisesi, yöneticilerinin isteklerine yanıt vermesiyle ve üyelerinin gereksiz gösterişleri içinde lükse yönelmeleriyle, ancak ayakta kalabiliyordu. Oysa reform kilisesi mensuplarının kesinlikle ekonomik olmaları ve herkese karşı alçakgönüllü davranmaları gerekmektedir. Reformistler, gelişigüzel sadaka vererek veya dilencileri himaye ederek sahte bir hayırseverlik olarak kutsanmak istemediklerinden; gerçek hristiyanın dilenmemesi ve dilenciyi de beslememesi gerektiği ısrarla vurgulanarak dilencilığe şiddetle karşı çıkmışlar; cemaate katılan herkesin çalışkanlık ve tutumluluk, dakiklik ve verimlilik gibi erdemleri edinmesini de ısrarla şart koşmuşlardır. Bireysel hayır işlerini, ticaret sisteminin biçimselliği ve çıkarıcılığı içinde en aza indirerek, dünyeviperestliğin yaşamı değersiz kılma halinin kefaretni ödeyebilmek için, yaratıcısına, kâr ile zararlarının olduğu kadar her anının da hesabını verebilen bir haleti ruhiye sayesinde, ancak imanını muhafaza edebileceklerine inanmışlardır. Şu halde, reformistlere göre gerçek hristiyanın, organize ettiği ve denetimi altına aldığı yaşamının her anını bütünüyle Tanrının hizmetine adanması ve yaşadığı her anının hesabını verebilmesi halinde kurtuluşu

Dünya bir kere belirli bir faaliyet tarzına meylettikten sonra, orta sınıflar kedilerini şiddetin ve tembelliğin düşmanları olduklarına ikna etmiş olan kalvinistler; düzenin dayandığı temel ilkelere gönülden bağlanmışlardır. Zaferleri kendilerini başarılı ve kazançlı kılmaya hazırlamakta, her yerde devrimsel öncü rolünü görmeye hazırlamıştır. Kadercilik öğretisiyle kalvinistler, kainatın güçleri karşısında kendisini güvencede hissetmek isteyen, seçilmişlerden olmaya yönelik çok güçlü istek duyan ve bu uğurda yoğun gayret sarf eden kimseler için adeta bir umut haline gelmiştir. Kötü alışkanlıkları edinmelerine neden olan vaktin boşa harcanmasını en büyük günahlar arasında gören kalvinistler; verimsizlikle ve yarasızlıkla heba edilen ömrün günahkarlığın ve lanetlenmişliğin işaretlerini taşıdığına ısrar etmişlerdir. Çalışan insanlara Tanrının seçilmiş halkı oldukları duygusunu kazandırmışlar; mesleki etkinliği adeta bir takva yolu halinde sunarak, Tanrı'nın yüce tasarımında büyük bir nasip sahibi olduklarını telkin etmişlerdir. Ayrıca, azimkar davranışları ve sade yaşamları halinde, Tanrı'nın maksatlarını gerçekleştirmede inanan her bir kişinin kendilerini Tanrı'nın aracısı olarak hissetmelerini sağlamışlardır.¹⁶

erebileceğine inanmışlardır. Kazanç peşinde koşma eğilimi dinsel hayatın alçalmasına neden olduğu anda, başarıyla özdeşleştirilmiş kazanç galesinin kendi başına hedef haline alarak tamahkarlığa veya rüşvetçiliğe yönelmesi kaçınılmaz olacaktır. Bu nedenle reformistlere göre hristiyan, tıpkı dinsel anlamda Tanrı'ya hizmet ediyormuşçasına, iş hayatında ciddilikten ve dürüstlükten ayrılmaması, dinsel bir görev olarak dünyevi uğraşmayı aracı kılması gerekmektedir. Teolojik yönden yararlılıklarıyla veya sakıncalarıyla böyle bir öğretiyi, ekonomik enerjileri serbest kılınmasını zihinsel olarak tasarlamakta; yükselmekte olan burjuva sınıfının toplumsal gücünü disiplin ve denetim altına alarak içsel bir uyumu sağlamaktadır. İş hayatının katı disiplinini dinsel güdülerle pekiştiren reform ahlakı, şart koştuğu davranış tarzına göre oluşturduğu standartlar, ile, kaygısız ve değersiz kılman dünya anlayışı arasındaki çelişkinin bilincine varılmasını istemektedir. Böylesine bir dinsel güdünün tesiriyle, dürüstlük ve çalışkanlık, dakiklik ve tutumluluk gibi ekonomik erdemler, yaşamın standartlaşmış değerleri olarak, mesleki etkinliğin içine taşınmaktadır. Tanrının iradesini yaşanan her ana hakim kılma emelini taşıdığı, kişisel çıkar peşinde koşmak ya da tamahkar davranarak haksızlığa meyletmek gibi ruhu tehlikeye atan girişimleri kapsadığı için; siyasal devrim ve savaşı da kapsamak üzere, hemen her seçeneğin kullanılmak üzere, mesleki etkinlik içinde Tanrı'ya yönelen yolu açmaya, her anda Tanrı'ya şahsen yönelmeye, azmetmişlerdir. Böylece, kalvinizm, sadece ilahiyat ve kilise hükümeti hakkında yeni bir öğretiyi içermemekte; fakat bununla birlikte, yeni içerikle ahlaki değerler ölçөгünü ve yeni toplumsal tutum idealini de kapsamaktadır.” (Cremeans, 1949; 126)

¹⁶ “Yeni yasanın hükümleri yavaş yavaş da olsa beşer tabiatını biçimlendirmeye başlamış, sadece uzun uzadıya belirli bir konuyu talim ettirecek yerine, insan ruhunu biçimlendiren en önemli unsur haline almıştır. Orta sınıfların sert mizaçları ve saldırgan yapıları, ile, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde bulunan asillerin rahatlığa ve zevke düşkün hallerinin bir kıyaslaması yapıldığında; aşırı tüketim ve gösteriş harcamaları içinde olan malikanelerin ve hatta monarşilerin borç batağına saptıkları dikkate alındığında; kalvinizmin kökleri, çok daha ciddi bir şekilde ve derinlemesine fark edilerek, orta sınıf gerçeğiyle yüz yüze gelinecektir. Kalvinistlerin çeşitli devrim hareketleri içinde ciddi başarıları elde etmelerine, eski ve yeni dünyadaki birbirinden farklı devletlerdeki kamu yaşamı üzerinde siyasal ve sosyal çareler üretmelerine, yeni yeni kavramları öne sürmelerine, asla şaşırılmamak lazımdır. Kalvinist öğretiyi

Kalvinizmle kentin bireyci ve çıkarıcı ekonomik ilişkilerinin yasal düzene kavuşması

Toplumsal sorunlarla ilgili olarak Calvin, Pavlus'dan "çalışmayan yemesin" sözünü alıntı yapmıştır. Kurumsallaştırdığı hayır işlerinin karşısında gördüğü sokaktaki dilencilere sadaka vermeyi kınayan kalvinistler, çalışmayı yeren dünyadan vazgeçme olarak benimsediği dilencililiği kutsayan Orta Çağın münzevilerinin aksine, başarı ve kazancı övmüşler aylaklığı ise reddetmişlerdir. Orta Çağ keşişlerinin dünyadan vazgeçmenin kanıtı olarak gördükleri ve methettikleri fakirlik arzusunun, aylaklık ve tembelliği beraberinde getirdiğini öne çıkartan kalvinistler; Tanrı'nın gizli hazinesini bilim ve mesleki etkinlik yoluyla insanlara tanıtmak için çalışmak dururken, boş oturmakla Tanrı'ya karşı günah işlediklerini, öne sürmüşlerdir. Artık esnafın, ticaret erbabının ve sanayicinin dürüstlük ve disiplinlilik içinde verimli kıldığı çalışma hayatı; topluluğa yararlılığı açısından dikkate alınarak, her şeyden önce örnek bir hristiyan erdemi olarak kabul ve teşvik görmektedir.¹⁷

İçinde özellikle dikkatleri çeken iki temel nokta bulunmaktadır : kişisel sorumluluk duygusu, disiplinli ve sade bir yaşama tarzı, mesleki etkinlik içinde katlanılan asketik yönetim üzerinde özellikle ısrar edilmektedir. Yine de kalvinizmin tesiri, basit ve yalın olmak yerine oldukça karmaşık sonuçları doğurmuştur. On yedinci asırda İngiliz üst sınıflar arasında oldukça rağbet bulan ve himaye gören kalvinizmin bireycilik yorumu, sosyal işlerde olduğu kadar felsefede etkili olmuştur. Yine de, eğer puritanist ilahiyat sadece Calvin'in görüşlerinden ibaret kalsaydı, İngiliz yazar ve düşünürlerinin katkıları hiç olmasaydı; sanayi ve ticaret kesiminin imanı haline gelemecek ve insanlara nüfuz edemeyecekti. Nitekim, pek çok yönüyle kalvinist toplum ahlakı, bireycilik anlayışının yanında kolektivist bir diktatörlüğe dönüşebilen tohumları da barındırmaktaydı. Orta Çağın kilise örgütü sistemine karşı bir isyanın açık bir ifadesi haline gelmiş olsa, kendi ayakları üstüne durmaya başladığı andan itibaren, kalvinizm; koşulların kendi lehine gelişmesinin bir sonucu olarak, disiplinli hayat temelinde bireysel özgürlüğün ve ussal ekonomik etkinliği yükselmesine katkı sağlamıştır. Bazı tarihçiler tarafından öne sürülen, laissez faire (bırakınız yapısınlar bırakınız geçsinler) felsefesinin kalvinizmin çeşitli tarzlarıyla benimsenmiş olmasının sonucunda kabul gördüğü görüşü; tıpkı, bütün inançları birer hak olarak gören reformun yayılması sonrasında dinsel hoşgörünün rağbet bulması gibi, tamamıyla dolaylı bir şekilde gerçekleşmiştir. Hümanistler ve bireysel özgürlük yanlısı kişiler tarafından teşvik gören Avrupa'nın hemen her köşesindeki dünyevi otoriteler tarafından soruna çözüm getirmesi için harekete geçirilen reformistler, en azından, toplumsal düzene bir gözdağı oluşturmuştur." (Bouwsma, 1988; 69-70)

¹⁷ "Dilencilik son 1525 yılında Zwingli tarafından tamamıyla yasaklanmıştır. Dilencililiği fiilen önlemek amacıyla kalvinistler, 'insanın bu dünyadaki yaşamında kendisini kutsal kılması, disiplinli ve verimli çalışmasıyla yararlı işler yapmasına, böylelikle Tanrı şanını tüm insanlara sergileyerek Tanrı'nın aracısı olma işlevini üstlenmesine bağlıdır', demektedirler. Fakirliğin yüceltilmesine ve gerekli görülmesine karşı girişilen bu eleştiri ve saldırılarda, kalvinistler; ahlaki ve ekonomik güdüleri öne çıkartmışlardır. Bunların yerine, dilencinin yararsız ve verimsiz yaşamındaki aylaklığı gözler önüne sermişlerdir. Yararlılık ve verimlilik ölçütleri altında, dinsel coşku ile fiili başarı güdüsünün bu uyumlu bileşimi; küfür etmek, kumar oynamak, aşırı yemek yemek, sarhoş olmak, gösteriş için giyinmek, zevklerine düşkünlük göstermek, boş oturup çene çalmak gibi eğilimler üzerine çok şiddetli şekilde saldırılarda bulunulmuştur. Yaşama tarzının özünü oluşturan sistem, vaaz veya propaganda yoluyla benimsetilmiş olmasa dahi, her ikisi de etkili şekilde destek görmüştür. Görünen toplum

Orta Çağa özgü değer yargılarının baş aşığı olduğuna tanık olunmaktadır. Günahkarlığın ve ahlaksızlığın nedeni, bencillik ve zenginlik değil; tam tersine, işsizliğin yol açtığı her şeyden yoksun kalma halidir. Reformistlerin düşüncelerindeki esas maksadı, Tanrı şanını sergileme emelinin fiili bir delili olarak yaşama tarzının seviyesini yükseltmek olduğundan; bilimsel buluşlara, teknik ilerlemelere ve bireysel etkinliklere çok daha fazla önem verilir olmuştur. Calvin tarafından disiplin, adeta dinin sinir sistemi olarak betimlenmekte olduğundan; tıpkı Luther gibi, düzenli ve verimli hayatın gerekleriyle sonuçlanan yaygın gözlemlerinde, iş disiplini ve verimli çalışma, iman yolunun gerekleri veya meşakkatleri olarak benimsenmiştir. Kalvinist kiliselerin örgütlenmesi sırasında, kutsal ayinlerin korunulması önceliğinin yanında ahlaki yargıların işletilmesinde özdenetimin kurulması mecbur tutulmuş; böylelikle de, Roma kilise hukuğunun saha ve niyetlerinden tamamıyla farklı bir şekilde, kişilik haklarına dayanan ve toplumun kuralları haline getirilen bu ahlaki disiplin ile devlet hukuğunun dışına da dışına çıkmıştır. On altıncı asrın ikinci yarısındaki Cenova'daki oluşumuyla, yaklaşık yirmi yıl boyunca, rahip olan ve olmayanlardan oluşan kent kurulu ile kilise idare heyeti arasında başgösteren çatışma ve mücadelelere neden olmuştur.¹⁸ Yaşama tarzının kutsanması

içindeki günlük hayatın ahlaki idealinin açık seçik gözler önüne serilmesinde, öncelikle kilise ve devletin tutumu öncelik kazanmıştır. Manastır hayatının yüceltiği münzevi çilekeşlik eğilimi giderek itibarını kaybetmiş, içinde yaşanan insan ilişkiler ağıyla bezenmiş maddi dünyanın adeta dev bir manastır haline dönüştürülmesi amaçlanmıştır. Mesleki etkinlik içinde münzevi ve çilekeş bir hayat sürme emeli altında bütün dünyanın manastıra dönüştürülmesi eğilimi, çok kısa bir süre içinde de olsa, Cenova'da hemen hemen gerçekleştirilmiştir. Kente bağlılık duyguları altında konuşan Knox ise, 'İsa'nın yolunun gerçekten telkin edildiğini doğruluyorum, ancak hristiyanlığı oluşturan paylaşımcı tutumların ve kardeşlik duygularının tam bir samimiyet ve içtenlik içinde reforma uyarlanmış olduğuna pek inanmıyorum.' Çıkarıcılık ve bencillik duygularıyla beslenen insan düşmanı eğilimlere, ruha ulaştırıcı yol üzerinde pusu kurarak bir anlık yanılmaya kapılınması muhtemel olduğundan; reformistler, tutumların ve ahlaki yargıların bir düzen altına alınmasını gerektirmektedir. Zwingli, 'hiç kimse çalışmasındaki verimliliği ve disiplinliliği olmaksızın kendisinin destekleneceğini asla beklemesin; çalışmak tüm insanlar için iyidir ve çalışını da kutsal kılmaktadır, çalışan insanlar bedensel dinçliğe kavuşur ve aylıklığın neden olduğu hastalıklara karşı sürekli deva bulur, kötülüklerin ve günahkarlıkların beslendiği yoksunluk ortamından kendi gücüyle ve onuruyla çıkıp kurtulmasını sağlar', demektedir." (Mamef, 1996; 27)

¹⁸ "Reformistler, 'çalışan insan onurludur suçta bulaşmaz' derken, iş disiplini altına giren insanın emeğiyle kazandığı servete saygı duyduğu ölçüde, sahip olunmuş tüm mülk ve paralara da saygı duyacaklarını vurgulamak istemişlerdir. Süslü ve işlemeli elbiseleri giyinen, gösteriş dolu ve zevk verici bir hayat süren, vaktini kumar masasında kağıt oynayarak heba eden veya düştüğü bataklıkta kötü şöhret edinen kimseler, ahrette teselli edilenlerden olamayacak ve Tanrı'yı görenlerden de olamayacaklardır. Zira, bu rahatlatma tasarınının bir bütün olarak temeli, sıkı ve disiplinli çalışma görevi üzerine kurulu olduğundan; sürekli iş yapma gayretini yasaklayıcı veya gevşetici her türlü tehlikeli eğilime karşı önlemlerin alınmasını gerekli kılmaktadır. Kilise idare heyeti 1555 yılında dahi aforoz etme hakkını elinde bulundurduğu için, Calvin'in ancak 1555 yılında baskısı yapılacak olan "öğreteler" isimli eserinde, kilise örgütlemesi ve disiplini hakkında bir tasarımda bulunulmuştur. Yine de otoritenin yapısallaştırılmasıyla ve yasallaşmasıyla ilgili karşılaşılan soruna bir çözüm getirmek istendiğinde, kullanılacak

anlayışı, şehir yönetiminin en ayrıntılı bir şekilde yeniden tasarlanmasını ve takdis ruhuna uyumlu kılınmasını zorunlu bir hale getirmiştir.

Sivil idarenin her boyutunu kapsayan bu takdis ruhu, böyle bir azimkarlık içinde; pazarlara, çarşılara, panayırlara, sergilere, fuarlara, el sanatlarına ve imalat erbaplarına, limanlara kesin bir düzenleme getirilmesine neden olmuştur. Böylece, fiyatlar, kiralar, faizler, alım ile satımlar tamamıyla denetim altına alınmıştır. İş disiplininin bir ölçüde sağlanmak istenmesi, Cenova ya da bir başka yerde bu kadar fazla arzu edilmemiştir. İnsanoğlunun parasal kazanç ile kayıp konuları hakkında dahi hükmedici olabilen Tanrı yazınının oluşturulmasına yeltenilmiş; parasal konularla ilgili görüşlerde tutumluluk ve sade yaşam gibi konulardaki eskinin fakirlik ideali olduğu gibi korunmuştur. Cenova'daki reform kilisesinin ilk yarım asrı içinde, İsa'nın Tanrı krallığında ekonomik düzeni sağlama çabalar, vaizler üzerinde çok ciddi tesirlerde bulunmuştur. Faize aşırı derecede düşkünlük göstererek para alış verişlerine serbestlik tanıma eğiliminden vazgeçildiği için; toplumsal politikanın ayrıntılarına inerek bazı yenilikler peşinde koşan kalvinistlerin öne sürdüğü tasarımın içeriği, neredeyse tümüyle Orta Çağ mantığının bir ürünüydü. Orta Çağın istisnai bir hali olarak görülen, borçlanılan paradan kazanç sağlama olasılığında faizi meşru görme yaklaşımı; bu istisnai koşulun Calvin'in yaşadığı çağda genellik kazanmasıyla, faiz ödemesi haklı ve gerekli bir hale gelmiştir.¹⁹

disiplinin siyasal koşullara dayalı olarak kimin üstleneceğine henüz karar verilmiş değildi. Bundan dolayı da, farklı yerlerde ve çeşitli dönemlerde ortaya çıkan, hayatı bir düzen altında tutma ve belirli kurallara uyma zorunluluğu; disiplinin fiili çehresi için olduğu kadar, kalvinizmin özü bakımından da kaçınılmaz bir hal almıştır. Calvin'in Somerest'e Ekim 1548 tarihinde yazdığı mektubunun ana temasını da, toplumsal uyanış hali gerçekleştirmiştir. Kutsal yaşama tarzının ruhu, Zwingli tarafından dikkatle ele alınmış, ruhban sınıfının yaşlılarından ve sulh yargıcından oluşan Zurih'deki ahlaki disiplin kurulunda irdelenmiştir. Kuruldaki toplantılarda, ahlak anlayışına aykırı gelen davranışlara ve inanç aykırılıklarına karşı yürütülecek aforoz gücünün önemi vurgulanmıştır. Aforoz cezasıyla sindirilmesi ve yok edilmesi tasarlanan günahların ayrıntılı bir listesi çıkarılmıştır. Adam öldürmek, zina yapmak, dolandırıcılık ve hırsızlık gibi fiili olarak işlenen suçların yanında; tamahkarlıkta bulunmak, kişisel çıkar emeli gütmek, tefecilik yapmak gibi davranışsal eğilimler de suç kapsamına alınmıştır. Kutsal yaşama tarzının ruhu, adeta Protestan karakterinin özü haline gelen 'öğreteler' eserindeki ahlaki yorumu kapsamında benimsenilen eylem tarzının açıklıkla ve kesinlikle kazandırılmakta, evrensel yanıtı temelinde tüm insan davranışları üzerinde demirden bir denetim kurulmak istenmiştir." (Hunter, 1950; 27)

¹⁹ "Bir mercək kenti olarak tanınan Cenova'daki uygulanış içeriği halinden bu takdis ruhu, her evde ve her mekanda sürdürülen hayat, âdeta ruhani sahada bile polis denetimini gerekli kılmıştır. Kilise idare heyeti ile kent yönetimi el ele vermiş; zina yapan, içki içerek sarhoş gezen, oyun masalarında kumara oturan bütün kötü alışkanlık sahiplerini, dinin yergisine maruz bırakmıştır. Dinsel sapkınlık gösterenler hapse atılmış, aralarında iflah olmayanlar ölüme bile mahkum edilmektedir. Altmış yıl içinde yüzlerce sapkın yakıldığı, ailesini ihbar eden çocukların göze battığı, işkence yöntemlerinin sistematik bir şekilde yeniden kullanıldığı böyle bir dönem içinde; adeta bir arınma yöntemi veya asketik yaşama tarzı olarak benimsenilen iş disiplini, bir çare olarak görülmüştür. Hemen her yerde sıkça rastlanır hale

Calvin, 1564 ile 1605 yılları arasında, ruhban sınıfının konumunu ve işlevini sıkı bir şekilde düzen altına alan yasama talebi; yöneticilerin, ekonomik haksızlıklarla ilgili kınama bildirimlerini hazırlanmasının yanı sıra, çok eski dönemlerden kalma tamahkarlık günahıyla ilgili somut ifadelerin kullanılmasına da yol açmıştır. Diğer taraftan, Fransa'dan zulüm gören ve canından olma tehdidiyle yüz yüze gelen kalvinistlerin akın akın ülkeye göç etmelerinden kaynaklanan, fiyat ve kiralarda anormal şekilde artması sorunu ortaya çıkmıştır. Böylece bir yanda borçlar ve haksız kazançlar artarken, diğer tarafta da tefecilik ve yüksek faizler kaçınılmaz bir hal almıştır. Adeta birbirinin ikiz kardeşi ya da biri diğerinin nedeni olarak görülen aşırı faiz yükselen fiyatlara karşı, çok uzunca bir zamandan beri amansız bir mücadele içine girilmiştir. Böylece tefecilik aleyhtarlığı bir anda Cenova'da en hararetle konuşulan ve şiddetle tartışılan temel sorun haline gelmiştir. Tefecilik, on altıncı asrın küçük üreticilerini saran bir gasp aracı olmaktan çıkmıştır. Kurul, borçlanmalarda ödenecek faizi önce yüzde on oranıyla sabit tutmak istemiş, ancak yükselen fiyatlar nedeniyle hiç uygulanamaz bularak sonradan yüzde on ikiye çıkartmıştır. Cenova'daki bazı bankalar, kendi aralarında görüş birliğine vararak, kurulun yüzde on iki oran sınırlamasına bile itiraz ederek, tefeciliğin her tarafı saracağı uyarısında bulunmuşlardır. Ayrıca, kârlılık düzeyini aşan her para kirasının, eninde sonunda teşebbüsleri iflasa götürüp bankaları çıkmaza sürükleyeceğini belirtmişlerdir. Özellikle de, kârı aşan faiz oranları kadar, kredilerin de verimsiz sahalara aktarılmasına ve gereksiz yere kullanılmasına, şiddetle karşı çıkmışlardır.²⁰

gelen işkence ve kundaklama eylemleri karşısında hükümetler, artık dürüstlük ve ahlaklılık adına öyle aşırı bir sevinç ve ruhani bir coşku duyamaz olmuşlardır. Havariler döneminden bu yana yeryüzünde kurulmuş en mükemmel İsa okulu haline gelen seçkin Cenova ekolünün karakteristik özelliği, insafsızlık içinde hoşgörüsüzce bir eğilimi kapsamamış, mümkün olduğu nispette toleransın gerçekleştirilmesi hayal edilmektedir. Cenova kilisesinin olgunluğunun bir işareti olarak algılanan 1576 yılı iman amentüsü, mesleki etkinliği Tanrı yolu haline getirmiş olmasıyla, yaşamın her anındaki arınmışlığı zorunlu kılmaktadır. Çalışma düzenindeki hedef, çok açıktır. Her bir görev insanı, kendi konumunun yüklediği iş ve sorumlulukları bilmek ve yerine getirmekle yükümlü kılmıştır. Fakat, hâlâ insafsız alacaklıların önü kesilmek isteniyor, merhametsiz tefeciler şiddetle cezalandırılıyor, istifçilerin ve tekellerin güçleri kırılıyor, müşterilerini aldatan tüccarlar herkesin içinde azarlanıyor, kalitesiz ürün üreten imalatçılar dar elbise diken terzilere varıncaya kadar takibe uğruyor ve yüksek para cezalarına uğrattılıyordu. Mahalli otoriteler tarafından denetim altında tutulan fiyatın üzerinde mal satan tüccarlar, ağır cezalara uğrattılıyordu.” (George 1961; 173)

²⁰ “Doğal olarak, iş yapan insan için, faiz yoluyla çalışmadan para edinme alışkanlığının yaratılmış olması, oldukça olağan ve sıradan bir konu olduğu kadar, işadamlarının da borçlanma kamçısı altında başarılı olmaya güdüleyen en önemli etmenlerden biri olmuştur. İşadamların yatırım yapmak ve yüksek kârlara ulaşmak amacıyla kendisinin aldığı borçlarda, kârdan pay verme zorunluluğuna hiçbir kimsenin itirazı yoktur. Burada öne sürülen temel sorun, çalışmadan para kazanma alışkanlığının yaratılmış olması, yardımlaşmada paranın artık bedelsiz olarak verilemez bir hale gelmesi, fakir olan komşuların sıkıntılarının giderilmesinde paranın kullanılamaz olmasıdır. Çünkü artık para, borçlanma süresiyle de bağlantılı olarak,

Fakirlere iş yoluyla geçimlerinin sağlanması, beraberinde iş ahlakı edinmelerini ve disiplini bir hayat tarzını benimsemelerini kolaylaştırmıştır. Böylece, çalışanların benliğinde kök salmış sabır ve tahammülün sınırları olduğu gibi iş ahlakı sahasına en hızlı bir şekilde uyarlanmıştır. Ticaret ve finansmanla ilgili işlere ruhban sınıfının katılmasının haklı olup olmadığı sorusu, gündeme getirilmek istenmiyordu. Vaizler sınıfının toplum üzerindeki etkisini hiç kimse gözardı edemezdi. Yöneticilerden daha çok, halk kendilerine destek olmaktaydı. Kalvinist yöneticiler kadar işgörenler de, bilgili olmalarının yanı sıra, neden ile sonuçlarını tarttıkları davranışları üzerindeki özdenetimli halleri yüzünden de, son derece bilinçliydi. Yine de, yukarıdan gelebilecek her eleştiriye ya da baskıya son derece duyarlı karşılıkları verebiliyorlardı. Servetin fakirlerle paylaşılması, merhamet ve diğergamlık duygularının öne çıkartılması konularında, dinsel kaynakları maharetle insanlara aktardıkları için, vaizler sınıfı, hristiyan toplumsal eşitliğinin öncüsü durumundaydılar.²¹

sürekli bir gelir getiren en önemli sermaye etmeni haline gelmiştir. Toplumda yardımlaşmayı ve merhameti sona erdiren, paradan para kazanma alışkanlığına ve tamahkarlık azmanına karşı, kalvinistler, yardımlaşma ve dayanışma ruhiyatını canlı tutmak isteyen vaizler; hiç sonu gelmeyen bir hırsla borçtan menfaat sağlanılmasına şiddetle karşı çıkmışlardır. Yeni Ahit'teki pek çok ifadeyi inananların yüzüne kürsüden haykırmışlar, geçmişin özverili yardımlaşmalarından ve karşılıksız sevginin gerçekleşmesinden söz ederek, kentlerdeki faiz serbestisinin toplumsal ahlakı ve insanlar arasındaki dayanışmayı felce uğrattığını açıklamışlardır. Çalışmadan para kazanmanın beraberinde getirdiği ahlaki felaketler ve toplumsal tehditler topluluğu kuşatmaya başlamıştır. Böylece vaizler, yasal sınırlarla yetinmeyerek tefecilik suçunu işleyen ve aşırı kazanç sağlayan herkesi, işlediği tamahkarlık ve merhametsizlik günahlarından dolayı şiddetle cezalandırılmasını istemiş ve cemaatten atılmasında ısrar etmişlerdir. İşlediği bu günahlardan dolayı pişman olduğunu ve kutsal cemaate alınmadığını açıkça herkesin önünde ifade etmesini; çalışmaksızın para kazama tamahkârlılığını terk ettiğine ve yasal sınırları asla aşmayacağına söz vermesini, bağışlanmanın koşulu haline getirmişlerdir. Vaizler, ahlaki çöküntüye uğrayan ve merhameti unutturan şehirlerde yaşayan insanların uğradığı kahredici sonlardan haberler vermekte, aynı şeylerin kendi başlarına da geleceği tehdidinde bulunmuşlardır. Bir an için dahi olsa, tefecilerin ellerine düşmüş, çaresizlik içinde borçlarına borç katan bu insafsızlara aman dilemiş tefeci kurbanlarını içine düştükleri bu hayattan çekip kurtarılması için, doğrudan borçlanmalara müdahale edilmesi gerektiği sonucuna varmışlardır. Bir kısım insanlar işsiz ve aç kaldıkları için borçlanmaktayken bazıları da akılsızca israf ettikleri için hazır paraya şiddetle gereksinim duymaktadır. Akılsızlık, gösteriş tüketimleri mülklerinin ellerinden gitmesine yol açmakta; yükledikleri günahkarlık ise, yanlarına kalmaktadır. Vaizler, sayımcıları görevlendirin, Roma Cumhuriyetinde olduğu kadar Venedik'te de ne kadar kişinin tefecilik yoluyla nasıl yüksek kazanç sağladığını araştırсын; yalnızca fakirler arasında değil, yoksullaşma eğilimine giren üst tabakadan insanların dahi nasıl dedelerinden kalma mülklerinin satıldığını belgelesinler, diye haykırmaktadırlar. Ayrıca, herkesin geçimini kendi gayretiyle kazanması için, on ile on iki yaşlarına gelmiş çocuklarına, iş görmeyi ve yararlı ticarete bulunmayı öğretmeleri gerekir, diye tavsiyelerde bulunmuşlardır. İşsizliğe sürüklenen insanları, meyhanelerden ve sokak ortasından kurtarmak gerektiği, fakir komşularının yaşamak için ihtiyaç duydukları geçimlerini sağlamak için zenginlerin iş vermesinin şart olduğu görüşünü ileri sürmüşlerdir.” (Mamef, 1996; 32)

²¹ “Zenginleşme gayretleri karşısında, vaizlere kıyasla sessiz kalan rahipler zümresinin, Mammon ile uyduğunun bir delili gibi görülüyordu. Rahipler ile vaizler arasında beliren bu ayrılıkta,

Borçlanma istemi, beraberinde, borç vermeye istekli para sahiplerini ve tefecilik işlemlerini getirmiştir. Yükselen fiyatlarla paranın uğradığı her değer kaybında zarara uğrama endişesine göre davranan alacaklının neredeyse iki misline kadar varan bir faiz ödemesine borçluyu yükümlü kılmış olması, çok ciddi tepkilere yol açmamaktaydı. Para değeri yükselebildiği gibi düşebilirdi. Bu temel ilkeye bağlanarak, daha önceden onaylanmış oldukları borçlanmada eşit ödeme ilkesini, artık eleştirmektedirler. Zira yükselen fiyatlar nedeniyle, borç verdikleri sırada alabilecekleri malları, alacaklarını tahsil ettiklerinde alamaz bir duruma düşmüşlerdi. Doğal olarak bakanlar, ne kadar haklı dahi olsa bu gibi eleştiriler ve karşıt fikirler karşısında hiddetlenmekten başka bir şey yapamıyorlardı. Parayı elinde tutarak tasarruf gücüne erişen bazı varlıklı insanlar, borçlanma süresince bekledikleri vade sonunda fiyatlar yükseldiğinden, satıcıların her geçen günde daha yüksek fiyatla piyasaya ürün arz ettiklerinden söz ederek şikayetçi oldular. Hiçbir sonuç alamayınca da, tamahkarlık ve bencillikle ilgili vaazların verilerek, bu insanların vicdanlarına seslenilmesinin şart olduğu sonucuna vardılar. Yükselen fiyatlardan ve haksız kazanç sağlayanlardan şikayetçi olanların Kuruldan beklediğini bulamamaları, giderek bu kitlelerin öncüsü haline gelen Beza'nın, zenginlere karşı husumet besleyen ve toplumsal sorunlara değinen kişi olmasına neden olmuştur.²²

söylenen sözler karşısında hemen hemen hiçbir rahip öfkelenmemiş ve karşılık vermemişti. Beza, 1574 yılında verdiği bir vaazında, buğday satışında vurgun yapan karaborsacılarla ilgili bilgisi olduğu halde karşı çıkmadığı için; kilise kurulu üyelerine beddualar yağdırmış ve suçlamalarda bulunmuştur. Yine, özellikle de 1577 yılında bakanlar kilise kurulunu knamakta, yönetimdeki bu kayıtsızlıklarından dolayı vurgunlardan sorumlu olduklarını açıkça ifade etmekteydiler. Ekmek ve şarabın fiyatlarındaki yükselişin önü alınmadığı için de, öfke içinde, önlemlerin alınmasında ısrar etmekteydiler. Sonunda 1579 yılına gelindiğinde, tamahkarlığa ve haksızlığa son verilmesinde ısrarlı olan bakanlar, ahlaki disiplinin ve toplumsal reformun yeni bir tasarımı içeriğinde bir tezkere hazırladılar. Cenova'dan yönetilen burjuvanın zenginlik ve refahının artmasına katkıda bulunduğu süreç; giyimde başgösteren israfı, temel gıda fiyatlarındaki artışlara pek ciddi bir itirazda bulunulmuş değildi. Ekonomik hayatın hayal kırıcı eğilimine ve kişilerdeki çıkar duygusunun azgınlığına rağmen, insanlar vaaz dinlemeye yönlendirilmiş; özellikle de çocukların ilmiyal (soru-cevaplı dinsel konuları işleyen kitapçıklar) okumaları istenmiştir. Verilen her vaazda, dinsel coşkunun kaybedildiği ve yerini çıkarıcılığın aldığı suçlamalarını işiten insanlar, bir ölçüde kendilerini de bağlayan bunca yermelere karşın eylemlerinde ısrarlı olmuşlardır. Ekonomik faaliyetlerin denetim altına alınmasına, fiyatlara müdahale edilerek sabit kılınmasına karşı çıkmışlardır. Bakanların çare olarak öne sürdükleri müdahale ve kısıtlama yöntemleri, büyük ölçüde engellenmiştir. Şarabın ihracatı tahlım ithal edilmesine dayandığı için, bunun doğal bir sonucu olarak, borçlanma isteminin önü alınmaz olmuştur.” (Creameans, 1949; 81)

²² “Beza, toplumsal bir hareketin lideri durumuna gelince, tartışmalar daha da sertleşti ve toplumsal bir huzursuzluk başgösterdi. Sulh hakimlerinden birisinin, Beza'yı aşırı saldırgan bulması ve hiç düşünmeden hissiyatını kurul önünde dile getirmesi yüzünden, para cezasına çarptırmasıyla sorun giderek büyüdü ve hukuksal bir içerik kazandı. Çünkü, yargımcı verdiği hükümde, belirli süre içinde bu cezayı tamamen ödememesi halinde aylık yüzde on faiz ödenmesini mecbur kılıyordu. Bu kararla birlikte, artık insanlar, ekonomik bakımdan kendilerini güvenli bir geleceğin beklemediği sonucuna kapıldılar. Borç vadesinde ödenmeliydi.

Kilise, yüzde beş faiz oranını ödemeye istekli kârını üç hatta beş katına çıkaran tüccarlara ve üretimini genişletmek isteyen zanaatkarlara karşı nasıl bir tutum sergileyeceğine, hâlâ karar vermiş bile değildi. Yüzde beş faiz ödemeye hazır ve istekli olan zanaatkârların, belki de bu faizi ödeyebilmek için yöneldiği yüksek fiyat veya düşük tartı gibi haram kârlarına karşı nasıl bir tedbirin alınması gerektiği dahi kesinleşmiş değildi. Faiz bir yana, bu yıllarda halkın çok rağbet ettiği ve çok küçük paralarla bir anda yüksek kazançlar sağladığı piyango hakkında nasıl bir hüküm verileceği dahi belli değildir. Böylece faiz gibi piyango kazancı da, çalışmadan bir anda elde olunan paraları sağlıyordu. Eğer piyangoya izin verilir ve piyango kazancı da helal görülürse, kumara ne denmelidir, diye ciddi itirazlar geliyordu. Fakat gerçek olan bir şey vardı, en az piyango kadar faiz de önlenemez bir hal almıştı. Piyango ve faiz kadar tehlikeli görülen bir diğer konu, depolarda mal istif ederek yüksek fiyatları talep eden satıcıların tamahkârlıkları gelmekteydi. Acımayı ve merhameti öne çıkartarak, kalvinist anlayışa sahip bulunan bir hukukçunun ya da ilahiyatçının, Roma Katolikliğinden daha müsamahasız bir tarzda aşırı kazanca, yüksek faize ve çalışmadan yemeye karşı çıkacakları kesindi. İlk kalvinizmin sosyal teori ve uygulaması²³; servete karşı güven beslemeyen, zenginlik ile günahkarlık

Hastaneye veya kamuya olan her borç, beraberinde faiz yükünü yüklemekteydi. Bir vesileyle, konuya ahlaki ve dini hükümler açısından bakarak, kamu kurumlarının aldıkları bu gecikme faizine karşı çıkan dinadamlarını, Kurul, herkes kendi işiyle ilgilensin diyerek, nazik bir lisanla uyardılar. Bu uyarı, toplumda muazzam bir tepkiye neden oldu. İnsan faaliyetlerinin ve günlük işlerin, dinin ya da ahlaki ilişkilerinin konusu değilmişcesine büyük bir öfke selini de beraberinde getirdi. Dünyevi Kudüs olduğu iddiasındaki kilise, Tanrı'dan sonra gelen kudretini bir anda yeniden hatırladı, krallığı oluşturan kurumlara hükmetme ayrıcalığını tekrar kullanmaya yeltendi. Tahılı ve buğdayı, yünü ve kumaşı yüksek fiyatla tutturabildiğine satanlara uyarılarda bulunuldu; bu uyarıya rağmen, menfaat temin edenlerin kutsal ayinlere katılmayacakları bildirildi. Süleyman, 'kıtlık yaratarak tahılı elinde tutan herkese lanet olsun' dememiş miydi? Eğer kitaplarda yazılan peygamber sözlerine riayet edilmeyecekse, ya da Hoşea'nın dediği gibi, 'sessiz kalmıyorsa', bu takdirde bu takdirde bu kitapları okuyup öğrenmenin ne anlamı vardı? Beza'ya göre, ya peygamber sözleri tutulmalıydı, ya da, bu kitapların hepsi yakılıp yok edilmeliydi. Kalvinist sistemin gölgesi, reforma uğramış Fransız kiliselerine ilk defa düştüğü zaman, ekonomik konuların kişilerin vicdanlarında açtığı yaralar bir anda gündeme geldi. Paris'te 1559 yılındaki ilk kurul toplantısında ve bundan sonraki toplantılarında, kilise üyeleri, standart bir ekonomik ahlakın oluşturulması ve kişi davranışları üzerinde tesirli olunması konusunda ısrarlı olmuşlardır. Gündeme getirilen sorunlar arasında; tefecilik ya da karaborsacılık gibi haram sayılan yollardan servet yığan ve kısa sürede zenginleşmiş olan kimselere ve hilekar tacirlere Tanrı'nın masasında yer verecek midir; bu gibi insanlarla dostluk ve yakınlık kuran, mallarını alıp satan veya hatta yanlarında ücret karşılığı çalışan, kısacası günaha ortak ya da araç olmuş pek çok kişi hakkında nasıl bir karar verilecektir vs., gibi tartışmalar yoğun bir şekilde dile getiriliyordu. Devlet, yasalarıyla faize bir sınır getirmiş ve yüzde beşi pek geçmeyen orandaki faizi meşru kılmıştı, bu oran bile halktan önemli bir kısmının tepkisini ve öfkesini çekmeye yetmişti." (Davies 1946; 73)

²³ "Tüm ekonomik konuların ya da ilgilerin, kilise hakimiyeti altına girmesinin gerektiğine inananların görüşleri, Fransız kurullarında kabul görünce, alınan önlemlerde olağanüstü aşırılık ve sertlik göstermiştir. Faiz ya da fahiş fiyat yoluyla insanlardan haksız menfaat temin edenler veya kurul kararları dışına çıkarak haram yollardan kazanç sağlayanlar, komünityona katılmadan

arasında bir bağ kuran kuşkucu bir yaklaşım sergilediği için; fakirlere pek acımadığı ve fakirliği onaylamadığı halde, parayı ruhu zedeleyen bir etmen olarak görmüştür.

Sonuç

İnsanın yaratılışı gereği günahkarlık bataklığına saplanmış olduğuna daha ezelden hükmeden Tanrı, içlerinden ancak bir kısmını asla hak etmedikleri lütfuna sadece bu maksatla mahzar kılmış; diğerlerini ise, layık oldukları günahkarlık ve ölüm çukuruna itmiştir. Katı kadercilikle yorumlanan bu kalvinist öğretilerindeki Tanrı inancının bir sonucu olarak, inziva odalarında nasıl yakarırsa yakarsın kesinlikle kendisini kurtaramayacağına inanılmıştır.

önce kendi ruhlarına verdikleri hasarı onarmaları, imanlı bir kimse gibi kilise otoritesi altına girmeleri gerektiği sonucuna varılmıştır. Hilekarlık peşinde koşan tacirler, yüzde beş oranını hiçe sayan tefeciler, yaptıkları istiflerle fahiş fiyat isteyen satıcılar, lanetlenmiş ve biri diğerinden farksız görülmüştür. Faiz kazancı ile fahiş fiyat karları arasında hiçbir ayırım yapılmamış, borçlandığı para ile tüketim ihtiyaçlarını karşılayan fakirlere yüklenen tefecilik yükü şiddetle yerilmiştir. Fakirden alınan faizin, fakire yapılması emredilen hayrı yok ettiği, merhametin yerini tamahkarlığın alacağı iddiasında bulunulmuştur. Faizin, hayrı ve merhameti yok edeceği endişesiyle; hiçbir oran sınırında dahi faiz meşru görülmemiş ve kesin bir şekilde kınanarak lanetlenmiştir. Hangi nedenden dolayı olursa olsun, fakirlerin baskı altına alınması, ödeyemeyecekleri borç ya da fiyat yüzünden zorlanması, merhamete kesinlikle aykırı bulunmuş ve fakirlerin rahatlatılmasına karar verilmiştir. Bencilikleri ve tamahkarlıklarıyla merhameti yok eden tüccarlar kadar tacirlerin de şiddetle cezalandırılmasına karar verilmiştir. Fransa'da alınan bunca katı tedbirler karşısında, kalvinist kilise devletinin ve İngiltere'nin puritan teokrasisinin etkilenmemiş olması mümkün değildi. Calvin'in Cenova'daki demir yönetimi, İngiliz puritanizminin getirmeyi hedeflediği bireysel eğilimleri hiç engellemediği söylenemez. Orta Çağ Katolikliğinin dayandığı adil fiyat öğretisinin kesinlikle yasakladığı, rağbet edilen kötülük ve günahkarlık olarak gördüğü; ucuza almak ve pahalıya satmak alışkanlığı, en azından kaynaklık ettiği tefecilik veya araç kıldığı fahiş fiyat kadar tehlikeli bulunmuştur. Faiz ya da yüksek fiyat yoluyla adil fiyattan sapılmasının, getireceği zenginlikleri ne olursa olsun, merhamete son vereceği için, yıkımdan başka bir şeyi getirmeyeceği sonucuna varılmıştır. Doğal olarak fiyatların bir düzen altına alınmasından, faiz oranının sınırlandırılmasından, ücretlerin en üst sınırlarda dondurulmasından, iflah olmaz tembellerin kırbaçlanmasından, asla vazgeçilmemiştir. Kilise dogmaları bir yana, pratikte, piyasanın arz ile talep kuvvetlerince belirlenen karları sınırlayan pozitif hukuğun olmadığı, elde olunan kazançlardan ne kadarının ve hangilerinin helal sayılabileceğini belirlemenin imkanı olmadığı sonucuna varılmıştır. Fakat bu sonuçlarına rağmen, bir kimsenin, bir malı ucuza alabildiği kadar ucuza satın alması veya ne kadar pahalıya satabilirse o kadar pahalıya satması; gemi kazasıyla mallarının bir kısmını kaybeden bir kimsenin, kalan mallarının fiyatlarını yükseltmesi; malın piyasadaki fiyatının düşmüş olmasına rağmen, önceki yüksek fiyattan malı satmaya devam etmesi, sakıncalı görülmüştür. Bu gibi fiillerde bulunanların aforoz edilmesi, "kardeş diye bilinen ağgözlü kimselerle arkadaşlık kurmayın ve yemek yemek için masaya oturmayın" (1. Korintiler 5 : 11) metnine dayandırılmıştır. Kutsal Kitap'da bolca rastlanılan bu gibi ifadeler olduğu müddetçe, Eski ve Yeni Ahdi kilise otoritesinin yerine geçirmek isteyen reform çağı kalvinist müritlerinin, yaşanan ekonomik ilişkilerle vahiy metinleri arasında bir kıyaslama yapması, benzeri yasaklayıcı tutumu sergilemesi kaçınılmazdı. Günlük ihtiyaçları için borç almak zorunda kalan veya işe borcunu ödeyemediği için faiz ödemeye zorlanan fakirleri himaye etmek için nasıl bir tedbir alınması gerektiği tartışılan bir başka konuydu." (Cremeans, 1949; 93)

Seçilmişlerden olmanın veya lanetlenmişler olarak ezeli ölümlüler içinden sıyrılmamanın kişisel istek ve iradesi arasında hiçbir bağlantının olmadığını kabul eden kalvinistler; seçilmişliğin emarelerine, sadece, Tanrının insanlara bu dünyada mukadder kıldığı nimetlerini ifşa ederek nail olacaklarına inanmışlardır. Zira, Tanrı, insanları mutlu olmaları için değil, fakat kendi şanını arttırmaları için yaratmış olduğundan; onun mutlak üstünlüğünü hatırdan çıkartmayıp ve her şeyi kapsayan kesin hakimiyetini de dikkate alarak; her kalvinist, kendisini, Tanrının bir aracı, daha doğrusu bir mutemedi gibi düşünmektedir. Böylece kalvinist, sadece Tanrının iradesine göre davranmış olmakla, yeryüzündeki Tanrı hükümlerinin kurulmasına hizmet etmek suretiyle; yaradılış sebebi ve yegane görevi olan Tanrının şanını arttırmada kendisini bir araç gibi hissedecektir. Her kalvinistin işini en yüce bir ibadet ve iş yerini de yegane ibadethane olarak benimsemesiyle yükselen Tanrının yeryüzündeki şanının artırılmasında kişinin aracılık etme fonksiyonu; pek doğal olarak manastır hayatının tam olarak terk edilmesine sebep olmuştur. Ancak, Tanrıyla kendisini daima yapayalnız kaldığını hissederek kilisenin bütün ibare ve taltiflerini ret eden ve doğrudan Tanrıya yönelmeyi şiar edinen her kalvinist tarafından, aynı ilahi öğretilerin bir gereği olarak ve aynı ahlak düsturlarının da teşvikiyle, her gün yürütülen mesleki faaliyetler ve kazanç arzusu, Tanrıya yönelmede yegane kutsal bir yol olarak kabul edilmiştir. Böylece, tutumluluk içinde, aynı nefse eza tavrıyla yürütülen iktisadi faaliyet tipi, manastır sisteminin metod anlayışını bu farklı sahada, en az onun kadar katı kurallar içinde olmak üzere benimsenmesini zorunlu kılmıştır. Daima kendisini sofu bir hristiyan olarak kabul eden kalvinistler, zihninde ve kalbinde Tanrıyı hissetmeyi, doğrudan onu tefekkürle dalarak ve her şeyden vazgeçerek dua etmek şeklinde yorumlamamıştır. Yine aynı şekilde, dünyevi şehvet ile zevklere dalmaksızın, disiplinsiz ve devamsız olan ve metodik tarzda arttırılmayan niyazlara da tam anlamıyla muhalif olmuşlardır.

Ancak, devamlı ve disiplinli bir şekilde bütün hayatı boyunca süren niyazlara Tanrının itibar ettiğini ısrarla savunarak, kalvinistler, katoliklerin uyguladıkları yöntemin benzerini benimsemişlerdir. Böylece aklıyla belirlediği isteklerini hedefler tarzında seçen ve kendi kendisini bu maksatlara yönlendirerek, kalvinist, sadece dua etmekle ve her şeye tevekkül etmekle, kendi kendisini atıl kılmaz. Tanrının kendisine yetki verdiğine inanarak, faaliyette bulunduğu nispette dualarındaki niyazlarına nail olacağını birbirlerine telkin eden kalvinistler; dua ederken azizlerin ruhundan şefaahat dilemediği gibi, onlara iltimas da etmez. Ancak, doğrudan kendisi, sadece elindeki kutsal kitap ile Tanrıya yönelerek seçilmiş olan azizlerden olmayı dilerken dahi, yardımını anmadığı azizlere gıpta içinde hürmet etmeyi de hiç ihmal etmez. Bu nedenle, Tanrıya yönelmede azizlerin ruhundan yararlanmayı bile ret eden kalvinistler, katı kadercilik anlayışlarında, Tanrının bir kulu seçmiş ya da lanetlemiş olmasında insana hiçbir irade gücü tanımamalarına rağmen, inancın da Tanrının seçmesinde tek başına kesinlikle rol oynamadığını savunmuşlardır.

Böylece, kişinin dünyevi servet edindiği ve bunu tekrar ekonomik faaliyetlerde kullanarak Tanrının şanını yaymaya mahzar kıldıklarına, Tanrı krallığının kurulmasında dünyevi çabasıyla faal olduğu nispette seçilmeye aday olduklarına inanmışlardır. Zira, insanın mesleki faaliyetleri doğrudan Tanrı tarafından belirlenmekte, mesleki başarısı sayesinde de kişi taltif edilmekte olduğundan, asla şahsi bir önemi içermemektedir. Yalnız, Tanrı katında makbul olan asketik faaliyet tipi, sınırlı zaman içinde işçiyi en rasyonel kullanarak, metodik çalışma biçimine göre hedeflenen kazançları elde etmek olduğundan; para, sadece bir araç olarak düşünülmüş, böylece kötülüklerinden kalvinist müritler korunmak istenmiştir. Dünyadaki mukadderatının rasyonalizmle kesinleştiğini idrak eden kalvinistler, zaman içinde para kazanmak için ve sadece Tanrıya güvenmenin verdiği kendinden emin tavrıyla, sert ve katı mizacıyla, bütün hayat tarzına rasyonalizmi yerleştirmiş olduklarından; paranın, yalnızca gelecek endişesiyle saklamak amacıyla biriktirilmesini ve çömlekte saklanılmasını akıl dışı bulmuşlardır. Rasyonalizmle, eşitlik ve hürriyet arasında çok sıkı bir bağ kurarak, bireyin bütün ekonomik faaliyetlerini meşru saymışlardır. Bütün tutumlarında hür olan ve bunu eşitlik ilkesiyle hisseden ferdin, faaliyetlerini sadece akılcı seçimler anlamındaki rasyonellikle yeniden düzenleyebileceğini idrak etmesiyle, kalvinizm sayesinde çile çekme ve Tanrıya yönelme yolunun değişmesiyle toplumun irrasyonel bir temel içinden yükselen rasyonalizm doğrudan kişinin sorumluluk anlayışı üzerine kurulmuştur.

KAYNAKÇA

- Bouwsmas W. J. (1988). Calvin : a sixteenth-century portrait, New York
- Brown R. (1979). The Spirit of Protestantism, London
- Cremins C.D. (1949) The Reception of Calvinist Thought in England, Urbana
- Davies A.T. (1946). Calvin and the influence of Protestantism on national life and character, London
- George C.H. (1961). The Protestant Mind of The English Reformation 1570-1640, New Jersey
- Hunter A.M. (1950). The teaching of Calvin, Los Angeles
- Marnef G (1996). Antwerp in Age of Reformation : Underground Protestantism in a Commercial Metropolis, Baltimore
- Weber M. (1984). The Protestant Ethic And The Spirit of Capitalism, London
- Weber M. (1964). The Sociology of Religion, London
- Weber M. (1950). General Economic History, Illinois

